

**Περιεχόμενα – Table des matières**

<b>I. Μελέτες</b>		
505	NILS MUIŽNIEKS	<i>Addressing the human rights challenges underlying the criminalisation of irregular migrants and national minorities in Europe.</i>
511	ΝΙΚΗΤΑΣ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗΣ	<i>Η κοινωνιολογία του χρέματος και η σύγχρονη εξέλιξη του καπιταλισμού.</i>
533	ΘΩΜΑΪΣ Π. ΝΤΟΥΡΑΚΗ	<i>Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Βιοηθικής και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.</i>
553	ΝΙΚΟΣ ΦΡΑΓΚΑΚΗΣ	<i>Ζητήματα Οικογενειακού Δικαίου στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.</i>
575	ΧΡΗΣΤΟΣ Α. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ	<i>Ρύθμιση της κυκλοφορίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον ευρωπαϊκό χώρο. Διάλογος δικαστών.</i>
<b>II. Επίκαιρα θέματα</b>		
601	ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	<i>Δικαίωμα στο Νερό. Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την αποτελεσματική προστασία του.</i>
629	ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΜΑΤΘΑΙΟΥ	<i>Συνδικαλιστικές πορείες ενστόλων αστυνομικών; (γνωμοδότηση).</i>
<b>III. Σχολιασμένη Νομολογία</b>		
647	ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΣΤ. ΛΙΒΑΣ	<i>Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Απόφαση σε σχέση με τη «Διάταξη του Εισαγγελέα, σύμφωνα με το Άρθρο 58, αναφορικά με τον Muammar Mohammed Abu Minyar Gaddafi, Saif Al-Islam Gaddafi και Abdullah al-Senussi».</i>
<b>IV. Συνταγματική Νομολογία</b>		
661	ΧΡΙΣΤΙΝΑ Μ. ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ	<i>Περιορισμός συνταξιοδοτικού δικαιώματος και δημοσιονομική κρίση. Παρατηρήσεις στην ΕΔΔΑ Khoniakina v. Georgia, Ν° 17767/08, της 18 Ιουνίου 2012.</i>
664	ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΦΑΤΟΥΡΟΥ	<i>Παράταση της θητείας μελών ανεξάρτητης αρχής [ΣΕ 2010/2012, ΟλΣΕ 3515/2013].</i>

- 
- 666 ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΡΗΣΤΟΥ *Περιοχές Natura. Εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων [ΟλΣΕ 786/2014].*
- 
- 667 ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΡΗΣΤΟΥ *Δεν είναι επιτρεπτή η σημειακή χωροθέτηση συγκεκριμένης παραγωγικής δραστηριότητας. Διατήρηση των φυσικών οικοτόπων [ΣΕ 585/2014, 711/2014].*
- 
- 669 ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΡΗΣΤΟΥ *Αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους (PSI): [ΟλΣτΕ 3009/2014 και ΟλΣτΕ 3724/2014].*
- 
- 673 ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΡΗΣΤΟΥ *Διατήρηση άγριων πτηνών [807/2014]*
- 
- 675 ΧΡΙΣΤΙΝΑ Δ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ *Αναγκαστική εκτέλεση σε βάρος του Δημοσίου. Αρμοδιότητα Διοικητικών Δικαστηρίων [ΣτΕ 819/2015, Στ' Τμ.].*
- 
- 677 ΧΡΙΣΤΙΝΑ Δ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ *Μη υποβολή φορολογικής δήλωσης. Το εντεύθεν υψηλό πρόστιμο δεν παραβιάζει το Σύνταγμα [ΟλΣτΕ 3173/2014].*
- 
- V. Varia**
- 681 *A' Miettes scientifiques* *Επιτήρηση των αδειούχων κρατούμενων με ηλεκτρονικό βραχιόλι (bracelet électronique) (Πέτρος Ι. Παραράς).*
- 
- 689 *B' Bloc-notes* *Gentrification (αστικός εξευγενισμός).*
- 
- 691 *Γ' Τρίτη γνώμη* *G. Steiner, Στ. Ράμφορ, D. Acemoglu/J. A. Robinson, Θ. Κατσανέβας.*
- 
- VI. Βιβλιογραφία**
- 695 *A' Κριτικά Σημειώματα - Recensions* *ANTÓNIO A. CANÇADO TRINDADE, Le droit international pour la personne humaine (B. Σαράντη). ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, Liberté et sécurité: les mesures antiterroristes et la Cour européenne des droits de l' homme (Παρουσίαση από Π. Παραρά). CHRISTIAN WILLERS, Verfassungsgerichtliche Übergangsfristen im Mehrebenensystem. Am Beispiel der Sportwetten (Θ. Αντωνίου). MAHMOUD MOHAMED SALAH, L' irruption des droits de l' homme dans l' ordre économique international: mythe ou réalité? (Σπ. Καλογήρου).*
- 704 *B' Παρουσιάσεις Βιβλίων*

# VI

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### Α΄ Κριτικά Σημειώματα – Recensions

ANTÔNIO A. CANÇADO TRINDADE, *Le droit international pour la personne humaine*, 370 σελ., στη σειρά “*Doctrines(s)*”, εκδ. Pedone, Paris 2012.

Ο Antônio Augusto Cançado Trindade, πρώην Πρόεδρος του Διαμερικανικού Διακαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔιδΔΑ) και νυν δικαστής στο Διεθνές Δικαστήριο Ην. Εθνών, Ομότιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Brasília, προχωρά σε μια ακόμη εξαιρετικά ενδιαφέρουσα έκδοση. Πρόκειται για συνάρθρωση μελετών και άρθρων του (μεταφρασμένων στα γαλλικά) που έχουν ήδη δημοσιευθεί σε συλλογικούς τόμους και επιστημονικά περιοδικά σε διάστημα τριών δεκαετιών ενεργούς δράσης, γι' αυτό που πιστεύει περισσότερο και δεν έπαψε να διακηρύσσει με ζέση σε διαλέξεις, μαθήματα<sup>1</sup>, αποφάσεις του ΔιδΔΑ που φέρουν τη σφραγίδα του και δισταμένες γνώμες του: τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του διεθνούς δικαίου<sup>2</sup>.

Ο Καθηγ. Cançado Trindade έχει ακολουθήσει με συνέπεια αυτόν τον δρόμο τόσο στο ΔιδΔΑ όσο και στο σημερινό του «μετερίζι», το Διεθνές Δικαστήριο. Χαρακτηριστική είναι η πρόσφατη δισταμένη γνώμη του στην υπόθεση *Δικαστικές Ασυλίες Κρά-*

---

1. Βασισμένη στα μαθήματά του, στην Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου της Χάγης, είναι η μονογραφία “*International law for humankind. Towards a new jus gentium*, Leiden/The Hague, Nijhoff/The Hague Academy of International Law, 2010.

2. Είναι πολλές οι πρόσφατες εκδόσεις που ασχολούνται με τον «εξανθρωπισμό» του διεθνούς δικαίου, ήτοι την επίδραση του δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στο γενικό διεθνές δίκαιο, βλ. ενδεικτικά δύο από τις σημαντικότερες: MERON T., *The humanization of international law*, Hague Academy of International Law Monographs, 3, Brill Academic Publishers, 2006· ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ Λ.-Α., *Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου. Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010.

τους (Γερμανία/Ιταλίας: Ελλάδα παρεμβαίνουσα), όπου στηλιτεύει την συντηρητική προσέγγιση της πλειοψηφίας του Δικαστηρίου σχετικά με το προνόμιο της ετεροδικίας του κράτους σε περιπτώσεις σοβαρών παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, σε μια διστάμενη γνώμη 88 σελίδων που είναι μια έξοχη πραγματεία περί διεθνούς ευθύνης κράτους, υποχρέωσης επανόρθωσης και κρατικών ασυλιών.

Όπως τονίζει και η *E. Jouannet* στον πρόλογο του βιβλίου: «Ο συγγραφέας υποστηρίζει την απλή, αλλά και αμφιλεγόμενη ιδέα, ότι το διεθνές δίκαιο δεν είναι ένα δίκαιο που βασίζεται στη βούληση των κυρίαρχων κρατών, όπως υποστηρίζουν οι θετικιστές, αλλά βρίσκεται σε μια διαδικασία μεταβολής σ' αυτό που πάντα έπρεπε να είναι: ένα οικουμενικό δίκαιο της ανθρωπότητας, του οποίου ο άνθρωπος καθίσταται ο τελικός ωφελούμενος».

Έτσι, έχοντας ως αφετηρία το φυσικό δίκαιο, ο σ. υποστηρίζει και μάχεται για την επιβολή του δικαίου επί της βίας<sup>3</sup>, συνακόλουθα, στην εσωτερική έννομη τάξη, της δικαστικής επί της εκτελεστικής εξουσίας. Χαρακτηριστικά στοιχεία του έργου του, όπως επισημαίνει και η *L. Burgogue-Larsen* στην εκτεταμένη εισαγωγική παρουσίασή της, είναι η δριμεία και ταυτόχρονα παραγωγική κριτική στον θετικισμό – κυρίαρχη, ακόμη και σήμερα, ιδεολογία στην κοινότητα των διεθνολόγων – και η σαφής «στράτευση» του υπέρ του φυσικού δικαίου (σελ. 15).

Πράγματι, ο Trindade αρνείται να αποδεχθεί την προσκόλληση των θετικιστών στην κρατοκεντρική αντίληψη του διεθνούς δικαίου και στηλιτεύει την άποψη ότι κάθε εξέλιξη του διεθνούς δικαίου πρέπει να κατευθύνεται από το κράτος, τον λόγο του κράτους και τα συμφέροντά του. Ο πολλαπλασιασμός των δρώντων και των «χρηστών» του διεθνούς δικαίου (κατά την έκφραση του Καθηγητή Ε. Ρούκουνα), πολλοί από τους οποίους είναι ήδη υποκείμενα του διεθνούς δικαίου (χαρακτηριστικό παράδειγμα τα άτομα), σείουν τα θεμέλια της θετικιστικής προσέγγισης. Η βούληση του κράτους έχει απωλέσει την παντοδυναμία της, καθώς δεν διαθέτει πλέον την αποκλειστικότητα στη διαμόρφωση του διεθνούς δικαίου.

---

3. Είναι χαρακτηριστική η θέση του για τον πολλαπλασιασμό των δικαιοδοτικών οργάνων. Αυτό που έχει περιγραφεί από πολλούς ως «κατακερματισμός (fragmentation) του διεθνούς δικαίου» και απειλή για την ενότητά του, ο Trindade το επικροτεί, τονίζοντας ότι «η εμφάνιση τόσων δικαιοδοτικών θεσμών είναι μια αναγνώριση της υπεροχής των δικαιοδοτικών μέσων επίλυσης των διαφορών, αποδεικνύει την πρωταρχία του δικαίου στις δημοκρατικές κοινωνίες και θέτει στο περιθώριο την υποχώρηση προς όφελος του λόγου του κράτους (απόσπασμα από τη διστάμενη γνώμη του στην υπόθεση *Hermanas Serrano Cruz/El Σαλβαδόρ*, C-118, 23.11.2004, προδικαστικές ενστάσεις, § 46).

Από την άλλη πλευρά, η θετικιστική θεωρία δεν δύναται να ανταποκριθεί στις πολλαπλές προκλήσεις της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, από την πυρηνική και την κλιματική μέχρι την τρομοκρατική απειλή. Απέναντι στην επιβίωση του κράτους (κεντρική ratio της γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου για τη *Νομιμότητα της χρήσης πυρηνικών όπλων*), ο Trindade αντιπαραθέτει την επιβίωση της ανθρωπότητας, τονίζοντας χαρακτηριστικά: “La position de la Cour démontre très clairement qu'une question qui concerne l'ensemble de l'humanité, telle que celle de la menace ou l'emploi d'armes nucléaires, ne peut plus être abordée de façon adéquate du point de vue purement interétatique car celui-ci est totalement dépassé de nos jours”.

Μετά την εξαιρετική παρουσίαση της *L. Burgorgue-Larsen*, το βιβλίο συναρθρώνεται σε έξι ενότητες: α) Η συνείδηση και το δίκαιο, β) Οι απαντήσεις του διεθνούς δικαίου στις προσδοκίες της διεθνούς κοινότητας και στην ανάγκη προστασίας του ανθρώπου, γ) Ο άνθρωπος ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου, δ) η διεθνής προστασία των ευάλωτων ατόμων και των πιο αδύναμων, ε) Η ενότητα του δικαίου, στ) Ο εξανθρωπισμός του διεθνούς δικαίου. Στις ανωτέρω ενότητες περιέχονται κείμενα όπως: *Η παρανομία όλων των όπλων μαζικής καταστροφής υπό το φως του σύγχρονου διεθνούς δικαίου, Η βολонταριστική προσέγγιση του διεθνούς δικαίου: μια επαναξιολόγηση, Η ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσα από τη δραστηριότητα και τη νομολογία του Ευρωπαϊκού και Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Η απελευθέρωση του ατόμου από το ίδιο το κράτος του: η ιστορική αποκατάσταση του ατόμου ως υποκειμένου του δικαίου των εθνών, Το δικαίωμα στην πολιτιστική ταυτότητα στην εξελισσόμενη νομολογιακή κατασκευή του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Η εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων στο διεθνές δίκαιο και ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων, Ο εξανθρωπισμός του προξενικού δικαίου κλπ.*

*Δρ. Βασιλική Σαράντη*

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Liberté et sécurité: les mesures antiterroristes et la Cour européenne des droits de l' homme*, 574 σελ., πρόλογος Αίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος/*Emmanuelle Tourme-Jouannet*, στη σειρά “*Publications de la Fondation Marangopoulos pour les droits de l' homme*” (FMDH), Série n° 19, Pedone, Paris 2014.

Η μελέτη αποτελεί την δημοσιευμένη μορφή της διδακτ. διατριβής της συγγραφέως και έχει ως αντικείμενο την κριτική ανάλυση και την αποτίμηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ πάνω στο δύσκολο και πολυδιάστατο ζήτημα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εφαρμογή μέτρων αντιτρομοκρατικού χαρακτήρα. Η επικαιρότητα

του ζητήματος, σε συνδυασμό με τις αλλαγές που υφίσταται το τρομοκρατικό φαινόμενο τις τελευταίες δεκαετίες, προσδίδει στην μελέτη ένα εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς η συγγρ. αποσκοπεί να εξετάσει την συνολική αντιμετώπιση του προβλήματος από το δικαστήριο του Στρασβούργου, ενός διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου που ασχολήθηκε με το ζήτημα από τα πρώτα χρόνια κιόλας της λειτουργίας του. Η μελέτη της νομολογίας καταδεικνύει ότι η Ευρωπ. Σύμβαση, όπως εφαρμόζεται και ερμηνεύεται από το δικαστήριο, είναι ασύμβατη με την αντίληψη, σύμφωνα με την οποία η σχέση μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας τίθεται αποκλειστικά με όρους αμοιβαίου αποκλεισμού ή αντιπαράθεσης. Κατά συνέπεια, το κυρίαρχο ιδεολογικό σχήμα, που επικράτησε την επαύριον των επιθέσεων της 11<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου και μεταφράστηκε στις κρατικές επιλογές της ποινικής κατασταλτικής πολιτικής, ως απόλυτη επικράτηση της ασφάλειας απέναντι στην ελευθερία, απορρίπτεται από την νομολογία του ΕΔΔΑ, ο έλεγχος του οποίου διαρθρώνεται πάνω στην αρχή της αναλογικότητας και έχει ως κεντρικό γνώμονά του την διασφάλιση των αξιών της δημοκρατικής φιλελεύθερης κοινωνίας.

Η ανάλυση επικεντρώνεται στην ένταση του δικαιοδοτικού ελέγχου του ΕΔΔΑ στο πλαίσιο υποθέσεων που αφορούν την εφαρμογή αντιτρομοκρατικών μέτρων, στην ενδεχόμενη διαφοροποίηση του επιπέδου προστασίας των δικαιωμάτων σε αντίστοιχες υποθέσεις, καθώς και στην εξέταση μιας ενδεχόμενης εξέλιξης της νομολογίας του δικαστηρίου μετά τα γεγονότα των επιθέσεων του 2001 και την επικράτηση ενός «προληπτικού μοντέλου» καταπολέμησης του τρομοκρατικού φαινομένου. Η ανάλυση γίνεται σε δύο ενότητες, η κάθε μια εκ των οποίων περιλαμβάνει τα βασικά δικαιώματα της ΕΣΔΑ που πλήττονται από τα αντιτρομοκρατικά μέτρα και σχετίζονται αδιάρρηκτα με τις αξίες που διατρέχουν την Σύμβαση. Έτσι, αντιμετωπίζονται διαδοχικά τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που σχετίζονται άμεσα με την αρχή της υπεροχής του δικαίου καθώς και την έννοια του Κράτους Δικαίου και την αρχή του πλουραλισμού, αξίες άρρηκτα συνδεδεμένες με την έννοια της δημοκρατικής κοινωνίας, εγγενούς αξίας της Σύμβασης. Το πρώτο μέρος αφορά το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία (άρθρο 5) και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (άρθρο 6) των υπόπτων και κατηγορουμένων για τρομοκρατικά αδικήματα, καθώς και το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης και του συνέρχεσθαι (άρθρα 10 και 11) που πλήττεται ιδιαίτερα από τα προληπτικά αντιτρομοκρατικά μέτρα. Στο δεύτερο μέρος η ανάλυση επικεντρώνεται στα δικαιώματα που συνδέονται άρρηκτα με την προστασία της ζωής και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, όπως το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2), η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης (άρθρο 3) και το δικαίωμα στην προσωπική ζωή και την προστασία των προσωπικών δεδομένων (άρθρο 8) και τα οποία αναδεικνύονται ιδιαίτερα ευάλωτα τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο του « πολέμου κατά της τρομοκρατίας».

Η μελέτη αναδεικνύει ότι η υιοθέτηση μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας μπορεί να είναι όχι μόνο επιτρεπτή, αλλά και αναγκαία στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ. Τα αντιτρομοκρατικά μέτρα που σκοπεύουν στην προστασία της ζωής και της ακεραιότητας των πολιτών και την προάσπιση της δημοκρατικής κοινωνίας είναι θεμιτά όμως, μόνο όταν δεν οδηγούν σε αναίρεση των αρχών της δημοκρατικής κοινωνίας και στην καταπάτηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών. Η νομιμοποίηση των τρομοκρατικών μέτρων διασφαλίζεται στο μέτρο που αυτά είναι συμβατά με την προστασία των δικαιωμάτων και τον φιλελεύθερο χαρακτήρα των δυτικών δημοκρατικών καθεστώτων. Ο δικαιοδοτικός έλεγχος αναδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματικός απέναντι στα πρόσφατα εξελισσόμενα αντιτρομοκρατικά μέτρα και πρακτικές των κρατών, δεδομένης ιδίως και της πολυπλοκότητας του διεθνούς πλαισίου, που αποτελεί και την πηγή των νομικών υποχρεώσεων των κρατών για την υιοθέτηση μέτρων και πολιτικών στον συγκεκριμένο τομέα.

Όπως παρατηρούν στον πρόλόγό τους οι επιβλέποντες καθηγητές *Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος*, δικαστής στο ΕΔΔΑ, και η καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Παρίσι I, *Emmanuelle Tourme - Jouannet*, «Το σύγγραμμα, μέσα από μια λεπτομερέστατη ανάλυση της πλούσιας νομολογίας πάνω στο ζήτημα, φωτίζει τα προβλήματα που ανακύπτουν στο πλαίσιο των αντίστοιχων υποθέσεων, οι οποίες καταδεικνύουν την υπάρχουσα ένταση μεταξύ των μέτρων που αποσκοπούν στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας και στην προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών της Σύμβασης. Η μελέτη, ιδιαίτερα ενδελεχής, παρουσιάζει σημαντικό ακαδημαϊκό ενδιαφέρον, αφού πρόκειται για την πρώτη κριτική και εξαντλητική μονογραφία πάνω στο θέμα υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ και της εφαρμογής της από το δικαστήριο του Στρασβούργου. Η ακαδημαϊκή προσφορά της μελέτης στην εμβάθυνση και στην αποσαφήνιση της προβληματικής των περιορισμών στην άσκηση των δικαιωμάτων σε περιόδους κρίσης, όπως είναι η περίπτωση των μέτρων που υιοθετήθηκαν την επόμενη των επιθέσεων της 11<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 2001, είναι αδιαμφισβήτητη. Η μελέτη αναδεικνύει τον σημαντικότατο ρόλο του διεθνούς δικαστή σε έναν τομέα που χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερη πολιτική διάσταση και είναι στενά συνδεδεμένος με την έννοια της κρατικής κυριαρχίας».

*Πέτρος Ι. Παραράς*

CHRISTIAN WILLERS, *Verfassungsgerichtliche Übergangsfristen im Mehrebenensystem. Am Beispiel der Sportwetten*, 220 σελ., στη σειρά “*Schriften zum Öff. Recht*”, Band 1190, Duncker und Humblot, Berlin 2011.

Στο βιβλίο αυτό επιχειρείται ακόμη μια φορά η ανάδειξη του προβλήματος της σύγκρουσης του συνταγματικού δικαίου της Γερμανίας με το ενωσιακό δίκαιο με αφορμή

τις υποθέσεις των αθλητικών στοιχημάτων. Πέραν αυτού, ένα σημαντικό ζήτημα που εξετάζεται είναι κατά πόσον το ενωσιακό δίκαιο ακόμη και προς όφελος του φορέα ατομικών δικαιωμάτων μπορεί να εξαφανίσει περιορισμούς ατομικών δικαιωμάτων που επιφέρει το κοινό εθνικό δίκαιο.

Τι είδους συνέπειες είχε ο αποκλεισμός του ενωσιακού δικαίου ως μέτρου εξέτασης των εθνικών κανόνων δικαίου από το Ομοσπ. Συνταγμ. Δικαστήριο, προέκυψε σαφώς από την απόφαση της 28<sup>ης</sup> Μαρτίου του 2006 του ως άνω Δικαστηρίου με αφορμή τα αθλητικά στοιχήματα. Στην απόφασή του αυτή το Γερμανικό Συνταγμ. Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ένα κρατικό μονοπώλιο στον τομέα των αθλητικών στοιχημάτων παραβίαζε τη διάτ. του άρθρ. 12 παρ. 1 του Θεμελ. Νόμου, που κατοχυρώνει την επαγγελματική ελευθερία, εάν δεν επεδίωκε με συνέπεια τον περιορισμό του εθισμού στα παιχνίδια. Διαπιστώνοντας ότι κάτι τέτοιο δεν συνέτρεχε με το βαυαρικό μονοπώλιο, το Δικαστήριο χορήγησε προθεσμία στον νομοθέτη της Βαυαρίας μέχρι τέλους του 2007 για να ετοιμάσει νέα ρύθμιση. Στη διαδικασία, ο προσφεύγων επικαλέσθηκε και παραβίαση του ενωσιακού δικαίου, ισχυρισμό τον οποίο απέρριψε το Δικαστήριο ως απαράδεκτο, αν και το ίδιο το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην απόφαση του ΔΕΚ *Gambelli* του 2004, επισημαίνοντας ότι οι εκ του Συντάγματος αξιώσεις είναι όμοιες με αυτές του Ενωσιακού Δικαίου. Ο σ., ασκώντας κριτική στο Συνταγμ. Δικαστήριο, για το γεγονός ότι αυτό δεν παραδέχθηκε και προσβολή του ενωσιακού δικαίου στην προκειμένη περίπτωση, εξάγει το συμπέρασμα, ότι εάν το Δικαστήριο το έπραττε, θα έπρεπε προηγουμένως, πριν θέσει προθεσμία στον νομοθέτη, να θέσει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ. Η αλήθεια είναι – επισημαίνει ο συγγρ.– ότι η απλή κήρυξη της αντισυνταγματικότητας του μονοπωλίου θα έλυνε το ζήτημα και από πλευράς συνταγματικότητας και από πλευράς ενωσιακού δικαίου. Η προσπάθεια όμως του Δικαστηρίου, δια της θέσεως προθεσμίας στον νομοθέτη, να αναμορφώσει τον νόμο, εξακολουθεί να αφήνει ανοικτή τη συζήτηση συγκρούσεων όσον αφορά την ιεραρχία μεταξύ του συνταγματικού και του ενωσιακού δικαίου.

Με αφορμή αυτή την απόφαση, ο σ. ανοίγει όλη τη συζήτηση της σχέσης εθνικού και ενωσιακού δικαίου. Χαρακτηρίζει την ένωση ως ένα πολυεπίπεδο ομοσπονδιακό σύστημα και το συγκρίνει με το επίσης ομοσπονδιακό σύστημα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Κυρίως τον ενδιαφέρει η σύγκριση και ο παραλληλισμός της σχέσης του ΔΕΚ με το Συνταγμ. Δικαστήριο της Γερμανίας και με εκείνη του Συνταγμ. Δικαστηρίου της Γερμανίας και των Συνταγμ. Δικαστηρίων των ομόσπονδων κρατών της Γερμανίας. Με βάση το άρθρ. 31 του Θεμελ. Νόμου (→ Το Ομοσπονδιακό Δίκαιο υπερισχύει του Δικαίου των Ομοσπόνδων Κρατών), ο σ. προσπαθεί να θεμελιώσει τουλάχιστον μια υπεροχή εφαρμογής και όχι ισχύος για το ενωσιακό δίκαιο. Οι βασικές θεματικές που απασχολούν τον σ., και που τις αναλύει σε ένα εκτενές πλάνο εργασίας, είναι οι



ακόλουθες. Κατ' αρχάς, ο σ. ασχολείται με την πρακτική του Ομοσπ. Συνταγμ. Δικαστηρίου της Γερμανίας να μην κηρύττει αμέσως ως αντισυνταγματικούς τους νόμους, αλλά απλώς μη συμβατούς προς τον Θεμελιώδη Νόμο και περαιτέρω να διατάσσει την ισχύ τους για μια μεταβατική περίοδο (Μέρος Β).

Ένα άλλο ζήτημα που απασχολεί τον σ. είναι εάν οι μεταβατικές προθεσμίες που θέτει το Συνταγμ. Δικαστήριο μπορεί να έλθουν σε σύγκρουση με το ενωσιακό δίκαιο, όταν το Ομοσπ. Συνταγμ. Δικαστήριο της Γερμανίας ορίζει την περαιτέρω ισχύ του αντισυνταγματικού νόμου, ο οποίος αντιβαίνει και προς το ενωσιακό δίκαιο (Μέρος C). Στη συνέχεια, ο σ. αναλύει τη σχέση του Ομοσπ. Συνταγμ. Δικαστηρίου της Γερμανίας με τα Συνταγμ. Δικαστήρια των ομόσπ. Κρατών, προκειμένου να φωτίσει τη σχέση του Συνταγμ. Δικαστηρίου προς το ΔΕΚ, εφ' όσον το Συνταγμ. Δικαστήριο, αναφορικά με το ευρωπαϊκό δίκαιο, ευρίσκεται σε παρόμοια θέση με αυτή που ευρίσκονται τα συνταγμ. Δικαστήρια των ομοσπόνδων κρατών προς το Ομοσπ. Συνταγμ. Δικαστήριο (Μέρος D).

Στο τελευταίο Μέρος του βιβλίου του, το ερώτημα που αντιμετωπίζει ο συγγρ. είναι κατά πόσον το Ομοσπ. Συνταγμ. Δικαστήριο καλείται να εξετάσει τις γερμανικές κυριαρχικές πράξεις με μέτρο το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξέταση η οποία επεκτείνεται στη διαδικασία της συνταγματικής προσφυγής, καθώς και στον αφηρημένο και συγκεκριμένο έλεγχο συνταγματικότητας των νόμων. Τέλος, εξετάζει και το ζήτημα των συνταγματικών θεμελιών αλλά και αυτών του ενωσιακού δικαίου που θα μπορούσαν να θεμελιώσουν υποχρέωση και δευτερογενή ευθύνη για το συνταγματικό δικαστήριο που να αφορά την εκτέλεση του ενωσιακού δικαίου στη χώρα του. Ως γνωστόν, το Ομοσπ. Συνταγμ. Δικαστήριο της Γερμανίας έχει αναγνωρίσει το ΔΕΚ ως φυσικό δικαστή. Η εργασία αυτή, αν και εκκινεί από έναν περιορισμένο τίτλο, κατορθώνει να αναλύσει ευρύτατες θεματικές που απασχολούν το ενωσιακό δίκαιο από της γενέσεώς του και κυρίως όσον αφορά τη σχέση υπεροχής του έναντι του εθνικού δικαίου. Λόγω της ιδιαιτερότητας της γερμανικής έννομης τάξης, ο σ. αναγκάζεται να μείνει εγκλωβισμένος σε αυτή και να ασχοληθεί απ' αρχής μέχρι τέλους με τα ιδιαίτερα προβλήματα που θέτει κυρίως η νομολογία της. Κατά τα άλλα είναι μια προσεγμένη δουλειά με τεκμηρίωση και πρωτότυπες σκέψεις.

Θεοδώρα Δ. Αντωνίου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Αθηνών

MAHMOUD MOHAMED SALAH, *L' irruption des droits de l' homme dans l' ordre économique international: mythe ou réalité?*, 306 σελ., στη σειρά "Droit et Économie", LGDJ/Lextenso-éd., Paris 2012.

Από τη δεκαετία του 1990, το ζήτημα της προστασίας των ανθρωπ. δικαιωμάτων στη διεθνή οικονομική τάξη φαίνεται να έχει απασχολήσει διεθνείς οργανώσεις και πο-

λυθνικούς οικονομικούς φορείς. Το έργο του καθηγητή και δικηγόρου *M. Mohamed Salah* φιλοδοξεί να αποτελέσει μια διεξοδική και κριτική παρουσίαση του έντονου προβληματισμού με θεωρητική και πρακτική προσέγγιση, καθώς απευθύνεται σε νομικούς και οικονομολόγους, ερευνητές και επαγγελματίες, ειδικούς των διεθνών σχέσεων, σε διεθνείς οργανισμούς και σε όλους όσοι ενδιαφέρονται για την οικονομική και κοινωνική διάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Τροφοδοτώντας τον διάλογο, ο σ. θέτει το ερώτημα αν, παρά τα ιστορικά στοιχεία, το διευρυνόμενο ενδιαφέρον των βασικών παραγόντων της διεθνούς οικονομικής τάξης για τα ΔτΑ μπορεί να θεωρηθεί ότι ξεπερνά το επίπεδο της απλής δήλωσης καλής θέλησης και να μεταφραστεί σε μια αποτελεσματική αναγνώριση όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αν δηλαδή το μοντέλο που διαπνέει τη λειτουργία της διεθνούς οικον. τάξης επιτρέπει μια τέτοια ενσωμάτωση.

Το πρώτο μέρος του έργου αφορά στη συνειδητοποίηση ότι οι πλέον σημαντικοί οικονομικοί θεσμοί της διεθνούς έννομης τάξης λαμβάνουν υπόψη τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως ο Παγκόσμιος Οργαν. Εμπορίου, η Διεθνής Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης και, βέβαια, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Διερευνώντας εξελικτικά τις αποφάσεις τους, ο σ. αναδεικνύει μια διαφοροποίηση. Ως αναμένεται, παραδοσιακά οι παρεμβάσεις αυτών των οργανισμών κατευθύνονται αποκλειστικά από οικονομικές παραμέτρους και συχνά έχουν επιβάλει, στα κράτη που ζήτησαν τη βοήθειά τους, οικονομική πολιτική που αγνοεί την αρχή του αδιαίρετου και της αλληλεξάρτησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου (*principe de l'indivisibilité et de l'interdépendance des droits de l'homme*). Ωστόσο, ήδη από τη δεκαετία του '90, έχουν διαφανεί, σταδιακά, κάποια δείγματα μετατόπισης. Παρατηρείται, έτσι, μια ενασχόληση με θέματα που άπτονται της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που αφορούν στο Κράτος δικαίου, την καλή διακυβέρνηση, τη μάχη κατά της φτώχειας, τη μάχη κατά της διαφθοράς, έως ιδίως την ιδέα της αιφόρου ανάπτυξης, που βασίζεται στην αλληλεπίδραση ζητημάτων οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών και έχει γίνει αποδεκτή από εντυπωσιακό αριθμό διεθνών συνθηκών και από την εθνική νομοθεσία μιας μεγάλης πλειοψηφίας των κρατών.

Ωστόσο, παρά τη μετάθεση αυτή, ο σ. διαπιστώνει ότι ουσιαστικά δεν έχουν αλλάξει ούτε οι «κανόνες του παιχνιδιού» στη διεθνή οικονομική τάξη ούτε η πρακτική αυτών των οικονομικών οργανισμών, ενώ παράλληλα δεν έχει αναπτυχθεί νομολογία ως προς την αναζήτηση τυχόν ευθύνης τους. Καταλήγει δε ότι, παρότι ο Παγκόσμιος Οργ. Εμπορίου φαίνεται πιο ανοιχτός σε ορισμένα θέματα, όπως οι περιβαλλοντικές προκλήσεις ή η προστασία της υγείας, παραμένει ένα όργανο που εποπτεύει για την αποτελεσματικότητα των κανόνων που αποσκοπούν στην εξασφάλιση της φιλελευθεροποίησης του διεθνούς εμπορίου. Το δεύτερο μέρος του έργου αφορά στα προβλήματα που αναφύονται από τη

φαινομενική ενσωμάτωση των ΔτΑ στο πεδίο δράσης των πολυεθνικών εταιρειών. Αναλύονται οι φραγμοί που το δίκαιο των επενδύσεων υψώνει σε αυτή την ενσωμάτωση. Καθώς το διεθνές δίκαιο των ΔτΑ αφορά υποχρεώσεις Κρατών και όχι ιδιωτών, οι πολυεθνικές εταιρείες δεν θεωρείται ότι ανήκουν στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων της διεθνούς έννομης τάξης, παρά τη σημασία και την επιρροή των οργανισμών αυτών, που σε πολλές περιπτώσεις ξεπερνά κατά πολύ το ρόλο του Κράτους. Η δράση, ωστόσο, των εταιρειών αυτών μπορεί να οδηγεί σε παραβιάσεις των ΔτΑ ιδίως λόγω της εξουσίας που διαθέτουν, της δύναμης των δικτύων τους, της ποικιλίας των τομέων δράσης τους και της κινητικότητάς τους. Ο ανταγωνισμός, όμως, στον οποίο επιδίδονται τα Κράτη με σκοπό την προσέλκυση επενδυτών, οδηγεί σε παραγκωνισμό πολλών προστατευτικών κανόνων. Από την άλλη, για να αποφύγουν την υπαγωγή σε μια δεσμευτική ρύθμιση, εθνική ή διεθνή, οι πολυεθνικές καταφεύγουν σε ήπιες μορφές ρύθμισης ή αυτορρύθμισης με κώδικες συμπεριφοράς, ηθικούς χάρτες, εθελοντικές συμφωνίες με τοπικές κοινότητες κ.λπ., καθώς και σε όλα τα μέσα του λεγόμενου *soft law* των διεθνών οργανισμών (Κατευθυντήριες γραμμές για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις του ΟΟΣΑ, Διακήρυξη της ΔΟΕ για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, Οικουμενικό σύμφωνο του ΟΗΕ του 2000). Στο πλαίσιο αυτό, ο σεβασμός των ΔτΑ αναπτύσσεται σε εθελοντική βάση. Στην πράξη δε, η έννοια της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης υιοθετείται μόνο από τις επιχειρήσεις του Βορρά, με αποτέλεσμα τη νόθευση του ανταγωνισμού υπέρ των ασιατικών εταιρειών που είναι απρόθυμες στην ενσωμάτωση των ΔτΑ. Τέλος, διαπιστώνεται και η περιορισμένη δικαστική προστασία των ΔτΑ έναντι των πολυεθνικών εταιρειών. Οι εθνικές έννομες τάξεις αποδέχονται πολύ περιορισμένα την αρχή της «παγκόσμιας αρμοδιότητας», παρότι, σύμφωνα με τον σ., είναι η πλέον ενδεδειγμένη για να αποφευχθεί η ατιμωρησία των σοβαρών παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου. Ωστόσο, κράτη, όπως το Βέλγιο και η Ισπανία που υιοθέτησαν την αρχή αυτή, τελικά αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν. Μια ελπίδα φάνηκε να έρχεται από τα δικαστήρια των ΗΠΑ, τα οποία, αρχικά, «ξεθάβοντας» έναν νόμο του 1789 (*Alien Tort Claims Act*), επέτρεψαν νομικές διώξεις εναντίον πολυεθνικών εταιρειών για παραβιάσεις των ΔτΑ που έλαβαν χώρα στην αλλοδαπή. Ωστόσο, μια πρόσφατη απόφαση του Ομοσπονδ. Εφετείου οδηγεί και πάλι πίσω στην «αφετηρία». Η απόφαση αυτή κρίνει απαράδεκτη την άσκηση αγωγής εναντίον πολυεθνικής εταιρείας, με τον ισχυρισμό ότι το διεθνές δίκαιο δεν περιλαμβάνει κανόνες που καταλογίζουν ευθύνες σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Μας οδηγεί έτσι ο σ. στο συμπέρασμα ότι η θέση των ΔτΑ απέχει πολύ από την ενσωμάτωσή τους στη διεθνή οικονομική τάξη.

*Σπυριδούλα Καλογήρου*

## **Β΄ Παρουσιάσεις Βιβλίων**

JEAN-PHILIPPE COLSON/PASCALE IDOUX, *Droit public économique*, 800 σελ., 7<sup>η</sup> εκδ., LGDJ/Lextenso-éd., Paris 2014.

Ενόψει οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσεως, ο ρόλος του κράτους στο οικονομικό γίνεσθαι, με αυξημένες νομικές ρυθμίσεις (regulation), παρίσταται σήμερα ως μια αναγκαιότητα, με παρεμβάσεις στον ιδιωτικό τομέα αλλά και με την προώθηση επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, όπως υποστηρίζουν οι συγγραφείς, με απόληξη ενός «gouvernement économique européen».

Επιλέγουμε εκ των κεφαλαίων: La notion, les sources et les principes du droit public économique, La réglementation de l' économie, L' entreprenariat public, Les aides publiques, Les partenariats, La régulation du marché, Qui peut réguler le marché?, Les grandes institutions supranationales de régulation de l' économie, La notion, l' organisation, la gestion et le contrôle des entreprises publiques κ.λπ.

BAPTISTE BONNET, *Repenser les rapports entre ordres juridiques*, 208 σελ., Lextenso Éditions, Paris 2013.

Το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ κανόνων διεθνούς, ιδίως ευρωπαϊκού δικαίου, και εθνικού δικαίου κάθε κράτους δεν αναφέρεται ως καινοτόμο νομικό πρόβλημα, αφού έχει ήδη τύχει πλούσιας θεωρητικής και νομολογιακής ανάλυσης, με κεντρικό δομικό στοιχείο την ιεραρχία των κανόνων δικαίου, όπως έχει καθιερωθεί από τον *Hans Kelsen*. Ωστόσο, καθώς το ζήτημα αυτό παραμένει πάντα επίκαιρο, επιχειρείται μια νέα πραγματιστική ανάγνωση των σχέσεων αυτών που βασίζεται στην προσέγγιση διεθνούς και εθνικού δικαίου ως νομικών συστημάτων. Σε αυτή την κατεύθυνση εντάσσεται και το έργο του καθηγητή δημ. δικαίου *B. Bonnet*, επισημαίνοντας μια διαφορετική προσέγγιση που τονίζει όχι τη θέση του διεθνούς ή του εθνικού κανόνα δικαίου στην ιεραρχία των κανόνων, αλλά τις σχέσεις μεταξύ δύο διαφορετικών έννομων τάξεων, που καλούνται να συνυπάρξουν και να λειτουργήσουν αρμονικά. Η κλασική εξήγηση, σύμφωνα με την οποία η ισχύς ενός κανόνα πηγάζει από τον ανώτερο κανόνα, κρίνεται ως προς την αποτελεσματικότητά της, όταν τίθεται ενώπιον δύο διακριτών εννόμων τάξεων. Ο σ. διαπιστώνει ότι οι έννοιες της ιεραρχίας και της υπεροχής των κανόνων δικαίου δεν βοηθούν πλέον στην

κατανόηση των σχέσεων μεταξύ έννομων τάξεων. Αναδύεται, επομένως, μια νέα εποχή ως συνέπεια της νομικής επανάστασης που συντελέστηκε τα τελευταία πενήντα χρόνια με τη διεθνοποίηση του δικαίου. Μια εποχή όπου η κλασική έννοια του όρου ιεραρχία των κανόνων δικαίου δεν εξυπηρετεί πια ή τουλάχιστον αποκτά μια διάσταση εναλλακτική ή πολλαπλή. *Αναζητείται δηλαδή μια σχέση μεταξύ εθνικού και διεθνούς κανόνα που δεν θα καθορίζεται μέσα από μια σχέση υποταγής-υπεροχής.*

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, ο σ. προβαίνει σε ανάλυση των σημαντικότερων αποφάσεων των γαλλικών δικαστηρίων, ιδίως του Συνταγμ. Συμβουλίου και του Συμβ. της Επικρατείας, καθώς και του Ευρωπ. Δικαστηρίου Δικ. του Ανθρώπου και του Δικαστηρίου της Ευρωπ. Ένωσης. Στο δε τρίτο μέρος, συμπυκνώνει τις θέσεις που έχει αναπτύξει η θεωρία.

Συμπεραίνοντας αδιαμφισβήτητα την ανάγκη μιας νέας προσέγγισης των σχέσεων μεταξύ διεθνούς και εθνικής έννομης τάξης, ο σ. προσκαλεί στην απαγκίστρωση από την αρχή της ιεραρχίας ως τρόπου λύσης των συγκρούσεων μεταξύ διεθνούς και εθνικού κανόνα, αποκλειστικά όταν εμπλέκονται συνταγματικοί κανόνες, και στην αναζήτηση μιας νέας ανάγνωσης, της διάκρισης μεταξύ υπεροχής (*suprématie*) και ανωτερότητας (*primauté*), της αρμονίας στις σχέσεις μεταξύ των δικαιοκτών τάξεων ως διακριτών συστημάτων. Σε κάθε περίπτωση, κρίνεται απαραίτητη η συνέχιση της επαναθεώρησης των σχέσεών τους.

*Σπυριδούλα Καλογήρου*

JEAN-BERNARD AUBY, *La globalisation, le droit et l' État*, 264 σελ., 2<sup>η</sup> έκδ., στη σειρά "Systèmes", LGDJ/Lextenso-éd., Paris 2010.

Η παγκοσμιοποίηση, από την δεκαετία του '90, έχει επιδράσει ουσιαστικά όχι μόνο την οικονομία και το διεθνές εμπόριο, αλλά το διεθνές και εσωτερικό δίκαιο, τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των επί μέρους κρατών, τα σύνορα μεταξύ αυτών χαλαρώνουν, ενώ οι κυβερνήσεις τους δέχονται έντονα πιέσεις από τις πολυεθνικές εταιρείες που αποτελούν, πλέον, την αιχμή του δόρατος της παγκοσμιοποίησης. Επιλέγουμε εκ των θεματικών: *Qu' est-ce que la globalisation?*, *La globalisation du droit*, *Les domaines essentiels de la globalisation du droit*, *Les processus normatifs*, *L' État et la globalisation juridique*, *La globalisation juridique et les exigences de l' État de droit*, *Globalisation et distinction du droit international et du droit interne*, *Les incidences de la globalisation dans les droits publics nationaux* κλπ.

YVES LEQUETTE/DENIS MAZEAUD (sous la dir. de), *L'ouverture du mariage aux personnes de même sexe*, 220 σελ., στη σειρά "Colloques", Éditions Panthéon-Assas, Paris 2014.

Από τα πλέον επίκαιρα θέματα, ο γάμος μεταξύ ομοφυλοφίλων διχάζει έννομες τάξεις, νομικούς και νομολογία δικαστηρίων. Ευλόγως, διότι συνδέεται όχι μόνον με την αντιμετώπιση ενός ρεαλιστικού κοινωνικού φαινομένου αλλά και με την θέση που λαμβάνει η κάθε θρησκεία στο ζήτημα αυτό. Οι εδώ δημοσιευόμενες εισηγήσεις παρουσιάστηκαν σε colloque (2013), στο πλαίσιο του Πανεπιστημίου "Panthéon-Assas (Paris II). Γράφουν οι: YVES LEQUETTE, *L'ouverture du mariage aux personnes de même sexe: clarification et réflexions*, FR. CHÉNEDÉ, *La place du juge et le rôle du juriste dans le débat sur "le mariage pour tous"*, OL. DESCAMPS, *L'histoire du droit du mariage est-elle linéaire?*, JEAN-L. RENCHON, *Le mariage homosexuel et la parenté monosexuelle en Belgique*, IRÈNE THÉRY, *Mariage et filiation de même sexe: une approche sociologique*, DOM. FENOUILLET, *La portée de la réforme sur le droit des couples*, BENJAMIN REMY, *La réforme et le droit international privé* κλπ.

DOMINIQUE BERLIN (dir.), *Traité sur la stabilité, la coopération et la gouvernance*, 114 σελ., στη σειρά "Colloques", Éd. Panthéon-Assas, Paris 2013.

Το «Σύμφωνο Σταθερότητας και Συνεργασίας» (2012) χαιρετίσθηκε αρχικά σαν μοχλός αναγκαιός για την Ευρώπη, προκειμένου αυτή να αντιμετωπίσει την κρίση. Επειδή, όμως, έχουν διατυπωθεί και αντίθετες απόψεις και πολλοί αγνοούν τι πράγματι θεσπίζει, στον παρόντα Τόμο φιλοξενούνται κείμενα που ανατέμνουν το όλο ζήτημα. Εκ των θεματικών: La réitération de l'obligation de coordination, L'officialisation des sommets de la zone euro, Un traité international à durée déterminée, Une lecture constructive du Traité, Questions constitutionnelles soulevées à l'occasion de la préparation de la loi organique, Conséquences sur les finances publiques françaises κλπ.

GILLES J. CUGLIELMI/ÉLIS. ZOLLER (sous la dir. de), *Transparence, démocratie et gouvernance citoyenne*, 258 σελ., Éditions Panthéon-Assas, Paris 2014.

Δημοσιεύονται οι εισηγήσεις που ανακοινώθηκαν σε διεθνές συνέδριο, το οποίο έγινε στο Παρίσι (23-24.5.2014) και στο πλαίσιο του "Centre de droit public comparé". Με όσα συμβαίνουν τα τελευταία χρόνια ιδίως στον πολιτικό βίο, κατέστη επιτακτική η ανάγκη ό,τι γίνεται να περιβάλλεται από απόλυτη διαφάνεια, ώστε να εξασφαλίζεται ο έλεγχος των όποιων πράξεων ή παραλείψεων (όχι μόνο των πολιτικών), τούτο δε για την πάταξη προεχόντως της διαφθοράς που έχει πλήρως απαξιώσει και το πολιτικό σύστημα, τουλάχιστον

πανευρωπαϊκός. Πολλοί πιστεύουν ότι ο πλήρης σεβασμός στη διαφάνεια (σε μας αποτελεί συνταγματική αρχή, άρθρ. 14 § 9, 29, 103 § 7 εδ. β' Σ) θα αναβαθμίσει περαιτέρω τους δημοκρατικούς θεσμούς. Τι θα γίνει όμως με ζητήματα εθνικής ασφάλειας, προστασίας της ιδιωτικής ζωής κλπ.; Στα ερωτήματα αυτά δίνουν απαντήσεις οι συγγραφείς των κειμένων, εκ των οποίων επιλέγουμε: ÉLIS. ZOLLER, *Transparence et démocratie: généalogie d' un succès*, J. ZILLER, *Origines et retombées du principe de transparence du droit de l' Union européenne*, CAR. CERDA-GUZMAN, *L' open data à l' épreuve de la lutte contre le terrorisme*, DAN. MOCKLE, *Les principes de la nouvelle gouvernance publique*, MARTA FRANCH I SAGUER, *La procédure administrative comme garantie pour le citoyen*, ANNE GAZIER, *Administration et transparence en Russie*, G. J. GUGLIELMI, *Gouvernance et participation* κλπ.

PAUL TAVERNIER/CHR. PETTITI (dir.), *La France et la Cour européenne des droits de l' homme. La jurisprudence en 2009 et 2010*, 282 σελ., στη σειρά "Droit et Justice", n° 106, εκδ. Anthemis, Limal-Belgique 2013.

Καταγράφονται και σχολιάζονται οι αποφάσεις του Δικαστηρίου του Στρασβούργου των ετών 2009 και 2010, όπου υπόλογος ήταν η Γαλλία. Επιμέρους δε ζητήματα αναλύουν με κείμενά τους οι: İŞİL KARAKAS, *L' effet erga omnes des arrêts de la Cour europ. des droits de l' homme: l' exemple de l' arrêt Salduz*, PAUL TAVERNIER, *Panorama de la jurisprudence "française" à Strasbourg en 2009 et 2010 dans la jurisprudence de la Cour europ. des droits de l' homme*, M. PUÉCHAVY, *Le bénéfice des dispositions de l' art. 56-1 du code de procédure pénale à l' avocat inscrit à un barreau d' un pays de l' Union européenne et exerçant en France à titre occasionnel (arrêt Xavier Da Silveira du 21 janvier 2010)*, M. PUÉCHAVY, *Le contradictoire et l' oralité des débats (contestation d' honoraires d' avocat)*, EMM. JAUFFRET, *Les décisions rendues par la Cour europ. des dr. de l' homme en 2010-2011 en matière de visites et saisies domiciliaires*, JEAN-CHR. GRACIA, *Les conditions de détention (arrêts Khider du 9 juillet 2009 et Raffray Taddéi du 21 déc. 2010)*, JEAN-Y. DUPEUX, *La Liberté d' expression et d' information en France sous le regard de la Cour europ. des dr. de l' homme*, JEAN-FR. AKANDJI-KOMBÉ, *La liberté d' association syndicale et les modalités d' action* κλπ.

SANDRINE WATTHÉE, *Les mesures provisoires devant la Cour européenne des droits de l' homme. La protection préventive des droits conventionnels en puissance?*, 512 σελ., στη σειρά "Droit et Justice", n° 107, Anthemis, Limal-Belgique 2014.

Ενδιαφέρουσα μονογραφία που αναλύει τις αποφάσεις του Δικαστηρίου του Στρασβούργου στις οποίες καταγράφονται μέτρα που άμεσα πρέπει να λάβουν τα εναγόμενα

κράτη σχετικά με προσφυγές που έχουν ως αντικείμενο την απομάκρυνση από το έδαφος ατόμων (απελάσεις, εκδόσεις), τους όρους κράτησης κλπ. Τα επιμέρους κεφάλαια: Finalités des mesures provisoires devant la Cour europ. des droits de l' homme, Fondements normatif et jurisprudentiel des mesures provisoires, Demande de mesures provisoires, Décision d' octroyer ou non une mesure provisoire, Ratio Legis de la pratique actuelle. Essai d' interprétation, Vers une extension du champ d' application des mesures provisoires?, La mise en œuvre concrétisée, La mise en œuvre contestée, La mise en œuvre fragilisée, Vers une amélioration des mécanismes nationaux de mise en œuvre et européens de suivi. Στο τέλος του τόμου παρατίθενται σχετικά κείμενα και ακολουθεί εκτενής βιβλιογραφία.

REVUE TRIMESTRIELLE DES DROITS DE L' HOMME, n° 97/1<sup>er</sup> Janvier 2014, σελ. 1-304, εκδ. Anthemis/Nemesis, Belgique.

Συνεχίζεται κανονικά η έκδοση της ευρωπαϊκής αυτής Επιθεώρησης του δικαίου των ΔτΑ. Στο παρουσιαζόμενο τεύχος γράφουν οι: LINOS-ALEXANDRE SICILIANOS, *L' élargissement de la compétence consultative de la Cour européenne des droits de l' homme. À propos du Protocole n° 16 à la Convention européenne des droits de l' homme*, LAURENCE BURGORGUE-LARSEN, *Les méthodes d' interprétation de la Cour interaméricaine des droits de l' homme – Justice in context*, NIC. BERNARD, *Les ressources – préjudicielles notamment – qu' offre l' article 34, paragraphe 3, de la Charte des droits fondamentaux de l' Union européenne (droit à une aide au logement)*, Y. LÉCUYER, *Splendeurs et misères de l' ordre politique européen. Contribution à l' étude de la construction jurisprudentielle d' un ordre constitutionnel européen*, VINCENT BONNET, *L' accouchement sous X et la Cour europ. des droits de l' homme*, J. MARTENS/JEAN-FR. NEVEN, *La consolidation du devoir d' assistance des États envers les mineurs étrangers en séjour irrégulier*, ANT. BAILLEUX, *Entre droits fondamentaux et intégration européenne, la Charte des droits fondamentaux de l' Union europ. face à son destin*, AUDREY LEBRET, *Le “oui” français au mariage homosexuel et le principe d' égalité* κλπ.

N° 98/1<sup>er</sup> Avril 2014, σελ. 305-546.

Εκ των μελετών: PAUL MARTENS, *La nouvelle controverse de Valladolid*, FRANÇOISE TULKENS, *Pour les 60 ans de la Conv. Europ. des droits de l' homme: bilan, questions critiques et défis*, ÉD. DELRUELLE, *Quel universalisme des droits de l' homme?*, NATHALIE DROIN, *État des lieux de la répression du négationnisme en France et en droit comparé*, M. AILINCAI, *Le Conseil de l' Europe et la lutte contre l' impunité*, ALAIN ONDOUA,



*L' internationalisation des Constitutions en Afrique subsaharienne francophone et la protection des droits fondamentaux κλπ.*

N° 99/1<sup>er</sup> Juillet 2014, σελ. 547-800.

Επιλέγουμε εκ των κειμένων: D. SZYMCZAK, *Le préjudice important ... Un critère inquiétant?*, MARTIAL JEUGUE DOUNGUE, *La garantie des droits de la femme par le Protocole de Maputo comme condition du développement durable en Afrique*, ELIS. LAMBERT ABDELGAWAD, *L' exécution des arrêts de la Cour europ. des droits de l' homme par le comité des ministres (2013): bilan et perspectives d' avenir*, XAVIER DELGRANGE/M. EL BERHOUMI, *Pour vivre ensemble, vivons dévisagés: le voile intégral sous le regard des juges constitutionnels belges et français*, JULIE TAVERNIER, *La loi interprétative devant la Cour europ. des dr. de l' homme κλπ.*

N° 100/1<sup>er</sup> Octobre 2014, σελ. 801-1020.

Γράφουν οι: G. GONZALEZ, *L' autonomie ecclésiale au risque relatif des droits de l' homme*, R. KOUDÉ, *La liberté de religion et les garanties de protection dans le système africain des droits de l' homme et des peuples*, RÉGIS DE GOUTTES, *La réforme du fonctionnement des organes des traités des droits de l' homme des Nations-Unies*, DOM. ROSENBERG, *Vers un droit des peuples à la sécurité alimentaire*, S. CANTONI, *L' apport de la Cour europ. des dr. de l' homme à l' élaboration de la nouvelle Convention contre la violence à l' égard des femmes*, JEAN-P. MARGUÉNAUD, *L' éloignement des étrangers malades du sida κλπ.*

BERNARD GAGNON/JACKIE F. STEELE (dir.), *Consilier démocratie et diversité. Essais de théorie politique*, 224 σελ., στην Συλλογή “Diversitas” n° 17, P.I.E. Peter Lang, Bruxelles – Bern – Frankfurt am Main etc, Bruxelles 2014.

Η διαφορετικότητα ή ποικιλομορφία, κυρίως πολιτισμική και θρησκευτική, αποτελεί αντικείμενο ευρύτατης συζήτησης ήδη από την δεκαετία του '60, οπότε και ανεδύθησαν τα «νέα κοινωνικά κινήματα». Με τις προκείμενες μελέτες, οι συγγραφείς αντιπαράβλλουν, μεταξύ άλλων, τον φιλελευθερισμό (συντάσσεται υπέρ των διαφορετικών τρόπων ζωής) και του ρεπουμπλικανισμού (που ρίχνει το βάρος ιδίων στο «κοινό καλό», le bien commun). Επισημαίνεται, όμως, ότι υπάρχουν περισσότερες ρεπουμπλικανικές παραδόσεις. Γράφουν οι: BERNARD GAGNON/J. STEELE, *La diversité dans les démocraties contemporaines*, PHILIP PETTIT, *Deux traditions républicaines*, JEAN-F. SPITZ, *La républi-*

*que française et le multiculturalisme*, ALAIN RENAUT, *La conscience républicaine face à la question de la diversité humaine*, CHARLES TAYLOR, *La démocratie: inclusive et exclusive*, BERN. GAGNON, *Alain Renaut et Charles Taylor*, ALAIN-G. GAGNON/J. KOJI, *Penser la diversité, enrichir le vivre-ensemble*, IRIS M. YOUNG, *La politique et la différence des groupes*, J. STEELE, *Une synergie prometteuse entre la théorie féministe et le républicanisme*. Αξιοπρόσεκτο βιβλίο που ξεκαθαρίζει αρκετές έννοιες.

JORGE CAGIAO Y CONDE/ALFR.GÓMEZ-MULLER (dir.), *Le multiculturalisme et la re-configuration de l'unité et de la diversité dans les démocraties contemporaines*, 304 σελ., στη Συλλογή "Diversitas" n° 19, Peter Lang, Bruxelles κλπ., Bruxelles 2014.

Το καθεστώς πολυπολιτισμικότητας (= συμβίωση περισσότερων πολιτισμικών ομάδων σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή ή σε συγκεκριμένο κράτος, όπου η μία εκ των ομάδων είναι η πολυπληθέστερη), που εν τοις πράγμασι ισχύει στις ΗΠΑ και την Αυστραλία, έχει δε και συνταγματική κατοχύρωση στον Καναδά (βλ. Π. ΠΑΡΑΡΑ, *Συνταγματικός Πολιτισμός και ΔτΑ*, *Αντ. Ν. Σακκ.*, 2011, σελ. 44 επ.), δεν τυγχάνει γενικής αποδοχής, π.χ. στη Γαλλία, όπου το Σύνταγμα καθιερώνει την ενότητα και το αδιαίρετο του γαλλικού Λαού. Συναφή ζητήματα αναλύονται στις επί μέρους μελέτες του Τόμου, όπου ο "Multiculturalisme" συνδέεται και με το ομοσπονδιακό σύστημα: Εκ των κειμένων: CHR. PARENT, *Les limites du multiculturalisme dans la reconnaissance de la diversité nationale*, JORGE CAGIAO Y CONDE, *Multiculturalisme et théorie de la fédération. L'apport de la critique multiculturalisme aux études sur le fédéralisme*, ALAIN-G. GAGNON, *Multiculturalisme canadien*, MIN REUCHAMPS, *Passé, présent et futur du fédéralisme belge*, ÉT. BALIBAR, *Multiculturalisme: un concept à couper en deux? Cosmo-politiques et conflits d'universalités*, ALFR. GÓMEZ-MULLER, *Justice culturelle et justice redistributive*, JEAN JIMÉNEZ-SALCEDO, *La politique linguistique québécoise et le multiculturalisme au Canada* κλπ.

XAVIER PHILIPPE/N. DANELCIUC-COLODROVSKI (dir.), *Transitions constitutionnelles et Constitutions transitionnelles. Quelles solutions pour une meilleure gestion des fins de conflit?*, 234 σελ., εκδ. "Institut Universitaire Varenne", 2014.

Δημοσιεύονται τα Πρακτικά συνεδρίου, με τον ίδιο τίτλο, που έγινε στην Aix-en-Provence το 2012. Επιλέγουμε εκ των Εισηγήσεων: X. PHILIPPE, *Tours et contours des transitions constitutionnelles. Essai de typologie des transitions*, JEAN-P. MASSIAS, *Les incidences du processus de pacification sur l'écriture constitutionnelle*, F. HOURQUEBIE, *La construction de l'avenir: données contextuelles et cahier des charges constitutionnel*,

FR. MÉGRET, *Le traitement du passé par la transition constitutionnelle. Quelle articulation avec la justice transitionnelle?*, N. DANELCIUC, *L' incidence des influences constitutionnelles externes sur l' écriture et l' adoption des constitutions postconfluctuelles*, X. PHILIPPE, *Le rôle des organisations non gouvernementales dans les processus constitutants postconfluctuels*, R. DÉCHAUX, *La légitimation des transitions constitutionnelles*, B. GUEYE/MARTIN TINE, *La légitimité et la légitimation de la transition constitutionnelle par les élections en Afrique*, F. HORCHANI, *La succession des textes constitutionnels en période de transition: quels rapports entre les textes des constitutions intérimaires et des constitutions définitives? L' exemple du processus constituant tunisien* κλπ. Στο πλαίσιο της “Fondation Varenne” έχει συσταθεί (31.1.2013) το “Institut Universaire Varenne” που προωθεί τις κάτωθι κυρίως θεματικές: Démocratie – Paix – Presse (liberté, pluralisme).

STÉPHANE BEAULAC/MATHIEU DEVINAT (sous la dir. de), *Interpretatio non cessat. Mélanges en l' honneur/Essays in honour of Pierre-André Côté*, 364 σελ., Éditions Yvon Blais, Québec, 2011.

Ο τιμώμενος υπήρξεν επί χρόνια καθηγητής δημ. Δικαίου και γενικής θεωρίας δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Montréal, με πιο γνωστό το έργο του “Interprétation des lois”, 4<sup>η</sup> έκδ., 865 σελ., éd. Thémis, Montréal 2009. Εντεύθεν και ο ειδικός τίτλος των Mélanges. Επιλέγουμε εκ των συμβολών: YVES-MARIE MORISSETTE, *Peut-on “interpréter” ce qui est indéterminé?*, PAUL AMSELEK, *L' interprétation dans la “Théorie pure du droit” de Hans Kelsen*, JEAN-YVES CHÉROT, *Le droit comme pratique normative*, ST. BERNATCHEZ, *De la vérité à l' intersubjectivité et du texte au contexte: vers une conception réflexive de l' interprétation du droit*, LOUIS LEBEL, *La méthode d' interprétation moderne: le juge devant lui-même*, JEAN-LOUIS BERGEL, *Regard sur des modes de conjonction des systèmes juridiques*, RUTH SULLIVAN, *Côté's Contribution to the Interpretation of Bilingual and Multilingual Legislation*, KATH. LIPPEL, *L' interprétation libérale des lois sociales: une pratique révolue?*, JEANNE SIMARD/MARC-ANDRÉ MORENCY, *Interprétation des lois et création des normes: perspectives ouvertes dans l' étude multidisciplinaire du phénomène juridique*, RANDAL N.M. GRAHAM, *The Myth of Originalism*, MATHIEU DEVINAT, *La jurisprudence en droit civil*, ST. BEAULAC, *No More International Treaty Interpretation in Canada's Statutory Interpretation* κλπ. Τα κείμενα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη γενική θεωρία δικαίου που όλοι οφείλουν να κατέχουν.

GEORGES AZZARIA (dir.), *Les cadres théoriques et le droit, Actes de la 2<sup>e</sup> Journée d'étude sur la méthodologie et épistémologie juridiques*, 410 σελ., Éditions Yvon Blais, Québec – Canada 2013.

Παρέχονται οι Εισηγήσεις σε σχετική Ημερίδα που διοργανώθηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Laval το 2012, όπου στόχος ήταν ο προσδιορισμός του θεωρητικού πλαισίου που περιβάλλει το Δίκαιο. Για την μεθοδολογία του δικαίου πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν, τουλάχιστον, κοινωνιολογικοί και οικονομικοί παράγοντες που άμεσα επιδρούν στην διαμόρφωσή του. Επιλέγουμε εκ των μελετών: ST. BERNATCHEZ, *La doctrine juridique, un obstacle à la théorie du droit?*, LOUISE LALONDE, *Une approche métathéorique réflexive des discours de la doctrine juridique*, MICHELLE CUMYN/M. SAMSON, *La méthodologie juridique en quête d'identité*, EMM. BERNHEIM, *Prendre le droit comme un "fait social"*. *La sociologie du droit par et pour elle-même*, CHR. VÉZINA, *Dans l'angle mort de l'effectivité du droit: une exploration de l'effectivité internormative*, RÉMI BACHAND, *Les apports de la théorie féministe du positionnement dans une théorie (critique) du droit (international)*, EJAN MACKAAY/AL. PARENT, *L'analyse économique du droit comme outil du raisonnement juridique*, CATH. RÉGIS, *L'approche psychologique du droit. Vers une meilleure compréhension des processus décisionnels*, LOUIS EMOND, *Le jugement: entre droit et pédagogie*, S. BOUCLIN, *Méthodologies ambidextres en droit*, BJARNE MELKEVIK, *Le ciel embrumé du déjà-droit: une critique épistémologique* κλπ.

GILLES LEBRETON (sous la dir.de), *Crises d'identité et droits fondamentaux de la personne humaine. Réflexions sur le questionnement identitaire contemporain*, 280 σελ., L' Harmattan, Paris 2014.

Τα τελευταία χρόνια η κρίση της «εθνικής ταυτότητας» έχει αναδειχθεί στη Γαλλία σε μείζον θέμα, ιδίως δε από την προηγούμενη πενταετία της προεδρίας Sarkozy. Γράφουν οι: G. LEBRETON, *2009-2011: les droits fondamentaux sous le boisseau de deux crises d'identité*, J. GICQUEL, *Question Prioritaire de Constitutionnalité et droits fondamentaux*, G. LEBRETON, *Crises d'identité et droit admin.*, J. CLERCKX, *De l'apparition récente d'une "identité bioéthique de la France"*, M. BRUNO, *Identité nationale et citoyenneté européenne*, F. BOTTINI, *Réforme territoriale et identité constit. de la France*, CATH. PUIGELIER, *Le silence ou la non-identité (ou la crise d'identité) à l'hôpital*, PH. GAST, *L'identité religieuse est-elle menacée par la mondialisation?*, K. HOYEZ, *La réform des retraites* κλπ.

NICOLAS BOURGOIN, *La République contre les libertés. Le visage autoritaire de la gauche libérale (1995-2014)*, 206 σελ., L' Harmattan, Paris 2015.

Στην εποχή του *Mitterrand* το σύνθημα της τότε αριστεράς ήταν η «αλλαγή της ζωής» και η περαιτέρω ενδυνάμωση των ελευθεριών. Ύστερα από τριάντα χρόνια, η σοσιαλιστική γαλλική Κυβέρνηση κινείται προς την αντίθετη φορά: αντιτρομοκρατικοί νόμοι που περιορίζουν τις ελευθερίες, ισλαμοφοβία, η ελευθερία της έκφρασης προβληματική κλπ. Ο συγγρ. εστιάζει την ως άνω αλλαγή κατεύθυνσης κυρίως σε οικονομικούς παράγοντες, δοθέντος ότι η αριστερά μετεστράφη σε φιλελεύθερο μοντέλο ενόψει της ευρωπαϊκής ενοποίησης: εντεύθεν και ο υπότιτλος του βιβλίου, ότι δηλαδή η φιλελεύθερη αριστερά παρουσιάζει ενδείξεις αυταρχικής διακυβέρνησης. Εκ των θεματικών: Liberté contre sécurité, Droit à la sécurité, Alternance socialiste et sécurité: changement ou continuité?, Lutte antidjihadiste et lois antiterroristes, Laïcité contre voile, La République contre les extrémismes κλπ.

LUCIEN-SAMIR OULAHBIB, *Le politiquement correct français. Epistémologie d' une crypto-religion*, 150 σελ., L' Harmattan, Paris 2012.

Η λεγόμενη «πολιτική ορθότητα», για την οποία πολύς λόγος γίνεται στις μέρες μας και στη χώρα μας, προτάσσει χρήση «ουδέτερων» και ανώδυνων εκφράσεων σχετικά με θεωρούμενες ως ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Πρωτοεμφανίστηκε στις Η.Π.Α., τη δεκαετία του 1970, ως απόπειρα καταπολέμησης των διακρίσεων λόγω φυλής, σεξουαλικής προτίμησης, κλπ., με την αναμόρφωση σε γλωσσικό επίπεδο των κρίσιμων όρων. Πέρα, όμως, από το επίπεδο των λέξεων, έχει επέλθει μία βαθύτερη συνέπεια, σε επίπεδο ιδεολογικό. Σύμφωνα με τον συγγρ. της ανά χείρας μελέτης, ο οποίος προσεγγίζει το ζήτημα της πολιτικής ορθότητας από την άποψη της γαλλικής κοινωνιολογίας και πολιτικής φιλοσοφίας, η πολιτική ορθότητα αποτελεί την σύγχρονη γαλλική ιδεολογία. Για την ακρίβεια, σύμφωνα με τον συγγρ. έχει εξελιχθεί σε κάτι παραπάνω από ιδεολογία, έχει μετουσιωθεί σε γνώση («gnose»). Όταν η ιδεολογία καταλήγει σε γνώση, δεν επιδέχεται καμία αντίρρηση, επιβάλλεται ως η μοναδική αλήθεια, η μόνη ικανή και αναγκαία συνθήκη.

Η «γνώση» εν προκειμένω είναι ένας ψευδεπίγραφος ανθρωπισμός που συνθλίβει τις πολιτισμικές διαφορές, προστατεύοντας ένα αφηρημένο «ανθρώπινο είδος». Αυτός ο θεωρητικός ανθρωπισμός απαιτεί ταυτόχρονα, παραδόξως, και τη διατήρηση της πολυπολιτισμικότητας. Συνεπώς, πίσω από μία «φαινομενική σχετικότητα», υποκρύπτεται μία «εξιδανικευμένη απολυτότητα». Η εξισωτική κριτική (critique égalitariste) μετατρέπεται μάλλον ακριβώς στο αντίθετό της, «όπως άλλωστε αποδείχθηκε ιστορικά από την απόλυτη ανισότητα των απολυταρχικών καθεστώτων, παρά τις αρχικές καλές τους προθέσεις».

Εκφράζοντας στο τέλος του βιβλίου την πικρία του, ο συγгр. καταλήγει ότι δεν υπάρχει πλέον γαλλική πνευματική ζωή. «*Στη Γαλλία, η ιδεολογική αναζήτηση λαμβάνει διαστάσεις θεολογικο-πολιτικές με την ιερότητα του όρου. Ακόμη και ο Ροβεσπιέρος θεμελίωσε την Επανάσταση στη λατρεία του Υπέρτατου Όντος. Ο Αύγουστος Κοντ μιλούσε για τον θετικισμό του σαν να ήταν η θρησκεία της Ανθρωπότητας*». Ακολουθώντας αυτήν την ιδεολογική παράδοση, η πολιτική ορθότητα τηρείται στις μέρες μας με θρησκευτική ευλάβεια.

Σοφία Μητσιοπούλου  
δ.ν., δικηγόρος

ROGER SISWA SALAZAKU, *Essai d' ontologie des droits de l' homme*, 232 σελ., *L' Harmattan, Paris 2013*.

Η πρόσφατη επάνοδος στην επικαιρότητα των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ιδίως μετά την 11<sup>η</sup> Σεπτ. 2001, άνοιξε πάλι τον δρόμο για την θεωρητική ενασχόληση με αυτά, ιδίως δε σχετικά με την ορθολογική θεμελίωσή τους, όπου εστιάζει και το παρόν βιβλίο. Τα επιμέρους κεφάλαια: *Identité des droits de l' homme*, *Repérage historique des droits de l' homme*, *Idéal politique et juridique au fondement rationnel des Droits de l' Homme*, *Idéal anthropologique et éthique au fondement des droits de l' homme*.

AUSTREGÉSILO DE ATHAYDE/DAISAKU IKEDA, *Les Droits humains au XXI<sup>e</sup> siècle. Un dialogue*, 230 σελ., *L' Harmattan, Paris 2013*.

Ο πρώτος των συγγραφέων ήταν ο εκπρόσωπος της Βραζιλίας κατά την σύνταξη της Οικουμ. Διακήρυξης του 1948, μετέπειτα Πρόεδρος της Ακαδημίας Γραμμάτων της Βραζιλίας. Ο δεύτερος είναι πρόεδρος του βουδιστικού κινήματος Soka Gakkai, τιμηθείς το 1983 με το βραβείο Ειρήνης των Ηνωμ. Εθνών. Περιέχονται εδώ συζητήσεις μεταξύ τους που κατεγράφησαν αρχικά στην αγγλική. Τα κεφάλαια: *Vers le siècle de la renaissance des Droits humains*, *Perpétuer la passion de l' humanisme*, *Porter la bannière de l' humanisme*, *La Déclaration universelle des droits de l' homme: un phare éternel pour tous les peuples*, *Les origines de la réflexion sur les Droits de l' homme*, *Étendre le réseau de l' humanisme à l' échelle du globe*, *La dignité de chacun est précieuse* κλπ.

ÉDOUARD VALDMAN, *Demain l'Occident! Essai*, 146 σελ. εκδ. *L' Harmattan, Paris 2013*.

Προσπάθεια ανασύνταξης των ευρωπαϊκών δυνάμεων, ενόψει αφενός της μοναδικής υπερδύναμης που επεβλήθη μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου και την διάλυση της σοβιετικής ένωσης (η Ρωσία όμως ανασυντάσσεται τώρα), αφετέρου δε της

ανάδυσσης της Κίνας, της Ινδίας και της Νότιας Αμερικής, δημιουργούμενου, έτσι, ενός κόσμου με περισσότερους πόλους. Εκ των κεφαλαίων: *Qu'est-ce que l'Occident?*, *Les intellectuels et l'Occident*, *La démocratie n'est pas une affaire grecque*, *La nécessité pour l'union de l'Europe de préserver l'espace du Tragique*, *Qu'est-ce que la Repentance?*, *L'Europe et l'hypothèque de la Shoah*, *Les nouveaux barbares*, *la Grèce menacée*, *La menace turque: l'Islam et l'Occident* κ.λπ.

FLORENCE SAMSON, *Outreau et après? La justice bousculée par la Commission d'enquête parlementaire*, 222 σελ., εκδ. *L'Harmattan*, Paris 2006.

Μετά την οριστική τελικώς αθώωση, την 1η Δεκεμβρίου 2005, της ομάδας Outreau που είχαν κατηγορηθεί και δικασθεί για σεξουαλικές βιαιότητες και κατά παιδιών, τέθηκε εκ νέου επί τάπητος στη Γαλλία το όλον θέμα του τρόπου απονομής ποινικής δικαιοσύνης και πώς η Πολιτεία όφειλε να αντιμετωπίσει τώρα όλους αυτούς τους κατηγορούμενους που εξευτελίστησαν αδίκως και διαλύθηκε η αξιοπρέπεια και η ιδιωτική τους ζωή άνευ λόγου. Στον Τόμο καταγράφονται οι προτάσεις που τότε διατυπώθηκαν για βελτίωση της γαλλικής δικαιοσύνης, λαμβάνοντας κυρίως υπόψιν το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (άρθρ. 6 ΕΣΔΑ).

HANS ERICH BÖDEKER/PETER FRIEDEMANN, *Gabriel Bonnot de Mably. Textes politiques 1751-1783*, 348 σελ., *L'Harmattan*, Paris 2008.

O Bonnot de Mably είναι Γάλλος φιλόσοφος και ιστορικός (Grenoble 1709-Paris 1785), αδελφός του Contillac και συγγραφέας, μεταξύ άλλων, του «*Droit public de l'Europe fondé sur les traités* (1748) κ.λπ. Η παρούσα ανθολογία κειμένων του είναι η γαλλική μετάφραση εκ του γερμανικού που δημοσιεύθηκε στο Baden-Baden το έτος 2000. Επιλέγουμε εκ των κειμένων: *À la recherche du meilleur gouvernement: l'exemple romain*, *Le rôle du commerce*, *Mably-théoricien de la Constitution*, *Mably-critique de la société bourgeoise naissante*, *Les limites de la liberté*, *Critique de la politique économique des physiocrates*, *Les fondements de la constitution: l'égalité et la justice sociale*, *Les droits de l'homme: base d'une constitution socialement juste et fondée sur la séparation des pouvoirs*, *L'expert de la constitution: l'exemple américain*, *Débats sur le bien public* κ.λπ.

BÉATRICE MULLER/JEAN-CL. BARBIER/M. BRESSON (dir.), *Les solidarités à l'épreuve des crises*, 244 σελ., *L'Harmattan*, Paris 2012.

Γράφουν οι: JEAN-CL. BARBIER, *Les frontières de la solidarité dans l'Union européenne*, YOANN BOGET, *De la lutte contre la pauvreté à la régulation de l'emploi pré-*

caire, CLAIRE LEFRANÇOIS, *Les chômeurs âgés, un nouveau public de l'emploi*, MARYSE BRESSON, *Individualisation des politiques sociales: une idée ambiguë et paradoxale*, HÉLÈNE BEGUIN/L'BERTRAND, *Une approche critique de l'individualisation des politiques sociales*, THIERRY MICHALOT, *Solidarités et mise en concurrence des demandeurs, des exigences incompatibles*, MEHDI ARRIGNON, *Opportunités des crises pour les réformes sociales, le cas du revenu de solidarité active*, D. VRANCKEN, *Vers un nouvel ordre protectionnel*, M. MESSU, *Crise des solidarités et solidarité le crises* κ.λπ.

“POLITIKA-8”. *Praxis und Politik – Michael Oakeshott im Dialog*, εκδ. M. Henkel/Ol. W. Lembcke, 324 σελ., Mohr Siebeck, Tübingen 2013.

Μετά τον θάνατο (1990) του διακεκριμένου Άγγλου φιλοσόφου Μ.Ο. έχει αναπτυχθεί στις ευρωπαϊκές χώρες ικανή φιλολογία γύρω από το έργο του, όπως εκθέτουν στον Πρόλογο και οι επιμελητές του παρόντος ενδιαφέροντος Τόμου. Γράφουν εδώ οι: MARTY P. THOMPSON, *M. Oakeshott: Konservativismus und politische Bildung*, J. SWANSON, *Prudence and Human Conduct. A Comparison of Aristotle and Oakeshott*, W. J. COATS, Jr., *Practical Implications of Oakeshott's Poetic Conception of Human Experience*, J. LEE AUSPITZ, *Deciding versus choosing*, R. SCHMIDT, *M. Oakeshott's Rationalismuskritik im Vergleich mit Hannah Arendt*, SILVIYA LECHNER, *Morality and History in Oakeshott's System of Ideas*, EFRAIN PODOKSIK, *From Difference to Fragmentation. Oakeshott, Simmel and Worlds of Experience*, M. GROSSHEIM, *Das Primat der Praxis und die Grenzen der Theorie. Oakeshott und Heidegger*, KENN. B. MCINTYRE, *Prejudice, Tradition and the Critique of Ideology. Gadamer and Oakeshott on Practical Reason*, BART VAN KLINK/OL. W. LEMBCKE, *What Rules the Rule of Law? A Comparison between M. Oakeshott and H. Kelsen*, S. SOININEN, *M. Oakeshott: Freedom, State and Politics* κ.λπ.

“POLITIKA-10”. *Naturalismus und Demokratie. Spinozas “Politischer Traktat” im Kontext seines Systems*, εκδ. από τους W. Bartuschat/St. Kirste/M. Walther, 212 σελ., Mohr Siebeck, Tübingen 2014.

Εμβάθυνση σε θέματα που απασχόλησαν τον Σπινόζα στην «Πολιτική Πραγματεία» του. Εκ των κειμένων: W. BARTUSCHAT, *Spinozas Ontologie und Erkenntnistheorie als Hintergrund seiner politischen Philosophie*, ST. KIRSTE/M. WALTHER, *Politische Philosophie als Theorie der Praxis*, G. HINDRICH, *Das natürliche und das staatliche Recht oder: Spinozas Begründung der praktischen Vernunft*, OL. W. LEMBCKE, *Spinozas Theorie der Souveränität*, T. ALTWICKER, *Spinozas Theorie der intern. Beziehungen*, T. HERBST, *Recht und Vernunft in der politischen Philosophie Spinozas*, M. LEINER, *Theorie des besten Staates*, W.



BARTUSCHAT, *Theorie der Aristokratie*, R. KEIL, *Theorie der absoluten Demokratie bei Spi- noza*, T. REITZ, *Der politische Traktat in der Diskussion der Gegenwart* κ.λπ.

*Der Rechtsstaat zwischen Ökonomie und Ökologie. Festschrift für Götz Frank zum 70. Geburtstag, με την επιμ. των ERNST-W. LUTHE/ULR. MEYERHOLT/R. WOLF*, 354 σελ., *Mohr Siebeck, Tübingen 2014*.

Ο με τον παρόντα Τόμο τιμώμενος καθηγητής δίδαξε κυρίως δημόσιο δίκαιο και δίκαιο προστασίας περιβάλλοντος σε γερμαν. πανεπιστήμια. Επιλέγουμε εκ των μελετών: TH. HEINICKE, *50 Jahre verfassungspolitischer Diskurs um den Umweltschutz*, ULRICH MEYERHOLT, *Der Wandel des ökologischen Rechtsstaats*, G. LEBRETON, *La démocratie environnementale en France*, R. WOLF, *Ressourcenschutz durch Vorsorge*, ERNST-W. LUTHE, *Das ökologische, gesundheitliche und soziale Existenzminimum und das Vorsorge-Prinzip*, P. GÉLARD, *Le principe de précaution*, ARMELLE RENAUT-COUTEAU, *Gouvernance économique et légitimité démocratique de l'Union*, AURELIA COLOMBI CIACCHI, *The Horizontal Effect of Fundamental Rights in the Jurisprudence of the Court of Justice of the Eur. Union*, M. BRUNO, *L'impact du budget de l'Union européenne sur le financement des politiques publiques*, DIRK EHLERS/KR. VORBECK, *Presserechtliche Auskunftsansprüche gegenüber Bundesbehörden*, HUBERTUS KRAMARZ, *Schmerzensgeld bei Verletzungen des allgemeinen Persönlichkeitsrechts in Spiegel der Rechtsprechung* κ.λπ.

JAN SCHAPP, *Über Freiheit und Recht. Rechtsphilosophische Aufsätze 1992-2007*, 285 σελ., *Mohr Siebeck, Tübingen 2008*.

Στον Τόμο αναδημοσιεύονται, κατά χρονολογική σειρά, δεκαέξι άκρως ενδιαφέ- ρουσες μελέτες του συγγρ., ο οποίος ήταν μέχρι το 2006 καθηγητής αστικού δικαίου και φιλοσοφίας δικαίου στο Justus-Liebig-Universität Gießen. Επιλέγουμε εξ αυτών: *Über die Freiheit im Recht, Ethische Pflichten und Rechtspflichten, Zum Verhältnis von Recht und Staat, Ethik und Wissenschaftsfreiheit, Gleiche Freiheit für alle, Grundrechte als Wertordnung, Probleme einer universeller Geltung der Menschenrechte, Rechtfertigung und Recht, Die Menschenrechte als Grundlage der nationalen und europäischen Verfas- sungen, Die Grenzen der Freiheit, Gemeinschaften als Grundlage von Gesellschaft* κ.λπ.

EBERHARD EICHENHOFER, *Soziale Menschenrechte im Völker- europäischen und deutschen Recht*, 234 σελ., *Mohr Siebeck, Tübingen 2012*.

Το βιβλίο πραγματεύεται το ζήτημα των κοινωνικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο του διεθνούς, του ευρωπαϊκού και του γερμανικού δικαίου. Ειδικότερα, χωρίζεται σε πέντε

μέρη. Ήδη στην εισαγωγή ο συγγρ. υπογραμμίζει τη σημασία των κοινωνικών δικαιωμάτων – ή δικαιωμάτων ‘τρίτης γενιάς’ – στο σύγχρονο κράτος, έναντι των προγενέστερων ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Ωστόσο, αναφερόμενος στη Γερμανία, επισημαίνει την παραδοξότητα ότι στο Σύνταγμα της χώρας (Grundgesetz) κατοχυρώνονται μεν τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα, όπως είναι η απαγόρευση των διακρίσεων, η προσωπική ελευθερία, η ισονομία, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, η θρησκευτική ελευθερία, οι ελευθερίες της έκφρασης και της πληροφόρησης, κ.ο.κ., ήτοι τα δικαιώματα «πρώτης και δεύτερης γενιάς», η συνταγματική αναγνώριση, όμως, δεν εκτείνεται και στα κοινωνικά δικαιώματα. Εν συνεχεία, αποδίδεται έμφαση σε έννοιες, όπως η κοινωνική δικαιοσύνη και η κοινωνική πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό γίνεται αναφορά, μεταξύ άλλων, στη θεωρία που έχει αναπτυχθεί από τον Βρετανό κοινωνιολόγο *Thomas Humphrey Marshall* στο έργο “*Citizenship and Social Class*” (1950), σύμφωνα με την οποία η «ιθαγένεια», υποδηλώνοντας έναν «οριζόντιο» ενωτικό δεσμό, περιγράφει περισσότερο την ιδιότητα του προσώπου ως πλήρους μέλους ενός πολιτειακού οργανισμού, αναδεικνύοντας έτσι την κοινωνική διάσταση, αλλά και τις συναφείς προεκτάσεις, της έννοιας του «πολίτη». Διερευνώνται, επίσης, οι διαστάσεις της κοινωνικής ισότητας, εξετάζεται το θέμα των θετικών διακρίσεων και αναπτύσσεται το νόημα του κοινωνικού κράτους. Τον συγγρ. απασχολούν επίσης τα ξεχωριστά κοινωνικά δικαιώματα στην εργασία και την κοινωνική ασφάλιση, στην υγεία και την πρόνοια, στην παιδεία, ενώ αναλύονται τα κοινωνικά δικαιώματα υπό το φως της Ευρωπ. Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Χάρτη Θεμελ. Δικαιωμάτων της Ευρωπ. Ένωσης, καθώς και των καταστατικών χαρτών των κρατών-μελών της Ένωσης. Ο τόμος περιλαμβάνει εκτενή βιβλιογραφία και ενιαίο ευρετήριο ονομάτων και όρων.

*Μαρίλη Πραβίτα*

KATHRIN MELLECH, *Die Rezeption der EMRK sowie der Urteile des EGMR in der französischen und deutschen Rechtsprechung, στη σειρά «Jus Internationale et Europaeum», Band 68, 270 σελ., Mohr Siebeck, Tübingen 2012.*

Η μελέτη πραγματεύεται το πολύ ενδιαφέρον ζήτημα της στάσης της γαλλικής και γερμανικής νομολογίας απέναντι στις ρυθμίσεις της Ευρωπ. Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στις συναφείς αποφάσεις του Ευρωπ. Δικαστ. Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Ο τόμος χωρίζεται σε δύο κεφάλαια: το πρώτο αναφέρεται στην εισαγωγή της ΕΣΔΑ στις δύο εθνικές έννομες τάξεις. Ειδικότερα, στις επιμέρους ενότητες παρουσιάζεται η υιοθέτησή της από τη Γαλλία και αναλύονται θέματα όπως ο όρος της αμοιβαιότητας που διέπει τις διεθνείς συνθήκες, το πάντα επίκαιρο ζήτημα της θέσης των κανόνων

του διεθνούς δικαίου στην ιεραρχία των κανόνων δικαίου – εάν, δηλαδή, οι προβλέψεις της ΕΣΔΑ είναι υπέρτερες του καταστατικού χάρτη της χώρας (σε περίπτωση σύγκρουσης κανόνων) ή εάν έχουν μόνον υπερνομοθετική ισχύ – καθώς και το κατά πόσον τα ανώτατα δικαστήρια λαμβάνουν υπόψη τους τη διεθνή σύμβαση. Αντίστοιχη είναι η αναφορά στην ΕΣΔΑ ως μέρος του εσωτερικού γερμανικού δικαίου, ενώ το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια σύγκριση των δύο θεσμικών τάξεων. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά στην εξοικείωση των εθνικών δικαστηρίων της Γαλλίας και της Γερμανίας με τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ. Έμφαση αποδίδεται εν προκειμένω στη σημασία της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Η μελέτη έχει εκπονηθεί στα γερμανικά, στο βιβλίο ωστόσο περιλαμβάνεται μια εκτενής περίληψη της προβληματικής που απασχολεί τη συγγρ. στη γαλλική γλώσσα. Η επιμελημένη έκδοση του έργου συνοδεύεται από πλούσια βιβλιογραφία και αλφαβητικό ευρετήριο εννοιών.

Μαρίλη Πραβίτα

JAN C. SCHUHR (εκδ.), *Rechtssicherheit durch Rechtswissenschaft*, 244 σελ., στη σειρά “*Recht-Wissenschaft - Theorie*”, τόμ. 9, Mohr Siebeck, Tübingen 2014.

Με το πάντοτε επίκαιρο ζήτημα της ασφάλειας δικαίου ή νομικής ασφάλειας καταπίνονται οι: JAN C. SCHUHR, *Projektskisse: Rechtssicherheit durch Rechtswissenschaft*, S. BECK, *Die Suggestion einzig richtiger Entscheidungen im Recht-notwendig oder vermeidbar?*, C. BÄCKER, *Rechtssicherheit der Gerechtigkeit. Von der Radbruckschen Formel zurück zum Primat der Rechtssicherheit*, ANDREAS FUNKE, *Die Konstellation der Rechtssicherheit. Zwei Thesen des Rechtspositivismus im Lichte pragmatischer Hermeneutik*, K. N. KOTSOGLOU, *Der normative Zugang zur Welt. Zur Theorie rechtsdogmatischer Strukturen*, JAN C. SCHUHR, *Rechtswissenschaft und axiomatische Methode. Logik und Theoriebildung als Beitrag zur mehr Rechtssicherheit*, H. KUDLICH *et al.*, *Rechtssprechung im Spannungsfeld zwischen kurz- und langfristiger Rechtssicherheit*, B. ZABEL, *Rechtssicherheit und Prävention* κ.λπ.

BASTIAN BOHN, *Das Verfassungsprozessrecht der Popularklage, Zugleich eine Untersuchung der Rechtsprechung des Bayerischen Verfassungsgerichtshofs der Jahre 1995 bis 2011*, 422 σελ., στη σειρά «*Schriften zum Öffentlichen Recht*» Bd.1224, Duncker & Humblot, Berlin 2012.

Διδακτορική διατριβή που έγινε αποδεκτή το 2010 στο Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου του Regensburg. Με τίτλο «*Η συνταγματική διαδικασία της λαϊκής αγωγής*» και υπότιτλο «*Μια έρευνα της νομολογίας του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Βαυαρίας*»

των ετών 1995 έως 2011», η εργασία αυτή μελετά την ρωμαϊκής προέλευσης *actio popularis*, όπως αυτή έχει θεσμοθετηθεί και λειτουργήσει στο πλαίσιο της βαυαρικής συνταγματικής τάξης. Η μελέτη ξεκινά με την έρευνα της φύσης, της λειτουργίας και των νομικών θεμελίων της λαϊκής αγωγής, συνταγματικών και νομοθετικών, και συνεχίζει στο κύριο μέρος της με την εξέταση δικονομικών ζητημάτων και ζητημάτων διαδικασίας, όπως αυτά αναδεικνύονται μέσα από βαυαρική συνταγμ. νομολογία. Ειδικότερα, τέτοια δικονομικά ζητήματα, συνιστούν το έννομο συμφέρον άσκησης της λαϊκής αγωγής, τόσο από μέρους φυσικών, όσο και από μέρους νομικών προσώπων, τα ζητήματα που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο της δίκης, οι προϋποθέσεις της νομικής βασιμότητας προβολής της παραβίασης ενός θεμελιώδους δικαιώματος, το παραδεκτό της επανάσκησης μιας λαϊκής αγωγής, η καταχρηστική άσκηση και η αποδυνάμωση του οικείου δικονομικού δικαιώματος, τα περί της δικαστικής απόφασης και τα περί δικαστικών εξόδων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, εξετάζονται επίσης τα κριτήρια του δικαστικού ελέγχου βάσει τόσο του γερμανικού και βαυαρικού συνταγματικού και λοιπού δικαίου, όσο και βάσει του Δικαίου της ΕΕ. Σπουδαία μελέτη ενός ειδικού τοπικού συστήματος απονομής συνταγματικής δικαστικής προστασίας, που μπορεί να αποτελέσει «τροφή» για σκέψη και συζήτηση γύρω από το γενικότερο θεωρητικό ενδεχόμενο εισαγωγής κάποιου τύπου λαϊκής αγωγής και στο πλαίσιο της ελληνικής συνταγμ. τάξης. Πάνω σε αυτή τη συζήτηση, το παρουσιαζόμενο βιβλίο μας προσφέρει αναμφίβολα και τις ειδικότερες και λεπτομερέστερες θεματικές που καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε σε πρακτικό επίπεδο επί τυχόν θεσμοθέτησης ή νομολογιακής υιοθέτησης κάποιας μορφής λαϊκής αγωγής.

*Χριστίνα Δ. Φατούρου*  
Δρ. Συνταγματικού Δικαίου Παν/μιου Αθηνών  
Δικαστική Πληρεξούσια Ν.Σ.Κ.

FRAUKE ALBRECHT, *Rechtsberatung und Verfassungsrecht*, 266 σελ., στη σειρά “*Schriften zum Öff. Recht*”, Band 1177, Duncker und Humblot, Berlin 2011.

Αντικείμενο της παρούσης διδακτ. διατριβής αποτελεί η αξιολόγηση των περιορισμών που επιβάλλονται με πράξη του κοινού νομοθέτη σχετικά με την παροχή νομικής συμβουλής από μη Δικηγόρους με βάση κανόνες για την κατοχύρωση και προστασία συγκεκριμένων συνταγματικών δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται οι νομοθετικοί περιορισμοί που έχουν επιβληθεί κατά το γερμανικό δίκαιο και ιδίως η πρόβλεψη κατ’ αρχήν γενικής απαγόρευσης με δυνατότητα αναγνώρισης εξαιρέσεων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως επίσης και η ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων αυτών από τα εθνικά δικαστήρια. Κατόπιν ανάλυσης των διατ. των άρθρ. 12 (επαγγελματική ελευ-

θερία) και 3 (αρχή της ισότητας) του Θεμελ. Νόμου της Βόννης, η συγγρ. διαπιστώνει με αφορμή δύο περιπτώσεις παροχής νομικής συμβουλής από μη δικηγόρους (κατασκευή ακινήτων και ατυχήματα αυτοκινήτων) ότι, εν προκειμένω, δεν πληρούνται οι απαιτήσεις της αρχής της αναλογικότητας ως προς την επιβολή νομοθετικών περιορισμών στην επαγγελμ. ελευθερία. Περαιτέρω, διαπιστώνονται και σοβαρές επιφυλάξεις ως προς τη συμβατότητα του κοινού δικαίου με τις επιταγές της αρχής της ισότητας. Η μελέτη πλαισιώνεται περαιτέρω από εκτίμηση του υφιστάμενου κανονιστικού πλαισίου σε σχέση με το ευρωπαϊκό δίκαιο καθώς και με συγκριτική ανάλυση. Λαμβάνοντας υπόψη ότι θέματα νομικής συμβουλής ενδέχεται να ανακύπτουν σε σχέση με οποιαδήποτε δραστηριότητα, ενόψει της έντονης ρυθμιστικής παρέμβασης του κράτους σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, η μελέτη παρουσιάζει ενδιαφέρον όχι μόνο από δογματική άποψη σε σχέση δηλαδή με τον τρόπο κατά τον οποίο αξιοποιείται από τη σ. η προστατευτική λειτουργία των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων, αλλά και λόγω του ειδικού αντικειμένου της. Υπενθυμίζεται ότι και στην ελληνική έννομη τάξη ισχύει αυστηρός περιορισμός απαγόρευσης της παροχής νομικής συμβουλής από μη δικηγόρους κατ' άρθρ. 9 σε συνδ. με το άρθρ. 1 παρ. 2 Ν. 4194/2013 – Κώδ. Δικηγόρων και το άρθρ. 175 ΠΚ, ενώ στη νομολογία δεν έχουν αντιμετωπισθεί θέματα ανάλογα με αυτά τα οποία τίθενται στη μελέτη (βλ. ενδεικτικά ΕφΑθ 2397/1997, ΑΠ 1403/1992).

*Αικατερίνη Ν. Ηλιάδου*  
*Λέκτορας Νομικής Αθηνών*  
*ΔΝ Δικηγόρος*

KARL-THEODOR FRHR. ZU GUTTENBERG, *Verfassung und Verfassungsvertrag. Konstitutionelle Entwicklungsstufen in den USA und der EU*, 476 σελ., στη σειρά “*Schriften zum Internationalen Recht*”, Band 176, Duncker und Humblot, Berlin 2009.

Η ανά χείρας μονογραφία έχει τίτλο «Σύνταγμα και Συνταγματική Συνθήκη. Τα στάδια της συνταγματικής εξέλιξης στην Αμερική και την Ευρωπαϊκή Ένωση». Αντικείμενο αποτελεί η συγκριτική διερεύνηση των συνταγμ. εξελίξεων στην Αμερική και την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα εκ πρώτης όψεως κοινά σημεία ανάμεσα στο Σύνταγμα της Ευρωπ. Ένωσης και το αμερικανικό συνταγμ. κράτος. Μετά την εισαγωγή ακολουθεί ένα δεύτερο μέρος αφιερωμένο στα βασικά χαρακτηριστικά και τα θεμέλια της εκάστοτε συνταγματικής ιστορίας και στην αποκωδικοποίηση του τρόπου, με τον οποίον γίνεται στην Αμερική και την Ευρώπη αντιληπτή η έννοια του Συντάγματος. Στο πλαίσιο της σύγκρισης του αμερικανικού συνταγμ. κράτους και της ευρωπαϊκής συνταγμ. κοινότη-

τας, γίνεται ειδική αναφορά στην έννοια της διάκρισης των εξουσιών, στην κατανομή αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην ομοσπονδία και τα επιμέρους κράτη, σε έννοιες όπως η ταυτότητα και το έθνος και στη δημοκρατική αρχή. Το τρίτο μέρος έχει ως αντικείμενο την αναφορά στον Θεό, όπως παρουσιάζεται στα συντάγματα της Ευρώπης και της Αμερικής. Η ανάλυση επεκτείνεται και στα συντάγματα των κρατών μελών, όπως και των ομόσπονδων κρατιδίων της Γερμανίας, και στη νομολογία του Ανωτάτου Ομοσπ. Δικαστηρίου των ΗΠΑ, σχετικά με το διαχωρισμό κράτους και θρησκείας. Από τις ευρωπαϊκές επιρροές στην αμερικάνικη νομική σκέψη και την επίδραση του αμερικ. Συντάγματος και της εκεί επικρατούσας κατανόησης της έννοιας του Συντάγματος στον σύγχρονο ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό, διαφαίνεται η διαμόρφωση ενός υπερατλαντικού συνταγμ. θεμελίου. Ο σ. διαπιστώνει ότι η διαμόρφωση του Συντάγματος στην Αμερική είναι εν πολλοίς και ευρωπαϊκή, όπως η θέσπιση των ευρωπαϊκών Συνταγμάτων είναι και αμερικανική. Η θεμελίωση και επιβεβαίωση τόσο του αμερικ. συνταγματικού κράτους, όσο και της ευρωπαϊκής συνταγματικής ένωσης, έγιναν μεταξύ άλλων και μέσω της ψήφισης και ερμηνείας του Συντάγματος και των συνταγματικών αρχών. Πρόκειται για τρεις ειδικότερες προβληματικές που επίσης προσεγγίζονται συγκριτικά. Στο πλαίσιο της παρουσίασης των θεσμικών τρόπων συνταγμ. αναθεώρησης, ο σ. αναπτύσσει τον ρόλο των ανωτάτων δικαστηρίων και αντιπαραβάλλει τις βασικές ιδέες και τα θεμελιακά στοιχεία του αμερικ. συνταγματικού κράτους και της ευρωπαϊκής συνταγματικής κοινότητας, διατυπώνοντας τα διδάγματα που πρέπει να συναχθούν για την ευρωπαϊκή ένωση από τις δύο διαδικασίες θέσπισης συντάγματος. Η ανά χείρας μονογραφία προήλθε από τη διδ. διατριβή του σ. που στιγματίστηκε από τις κατηγορίες για λογοκλοπή, οι οποίες οδήγησαν στην αφαίρεση του τίτλου από τον συγγρ. από το πανεπιστήμιο του Μπαϊρόιτ.

*Ειρήνη Κοριακάκη  
Δικηγόρος, ΔΝ*

GERMAN YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW, *Volume 53/2010, 1044 σελ., Duncker und Humblot, Berlin 2011.*

Στο *Forum* του σπουδαίου αυτού τόμου φιλοξενείται το κείμενο του BING BING JIA, *A Synthesis of the Notion of Sovereignty and the Ideal of the Rule of Law: Reflections on the Contemporary Chinese Approach to International Law*. Ακολουθεί το *Focus*, αφιερωμένο σε ζητήματα κλιματικής αλλαγής. Εδώ γράφουν: ALEX. PROELSS, *Intern. Environmental Law and the Challenge of Climate Change*, MALGOSIA FITZMAURICE, *Responsibility and Climate Change*, PHILIPP AERNI/BERTRAM BOIE et al., *Climate Change and In-*

*tern. Law: Exploring the Linkages Between Human Rights, Environment, Trade and Investment*, CLIVE SCHOFIELD, *Rising Waters, Shrinking States: The Potential Impacts of Sea Level Rise on Claims to Maritime Jurisdiction*, JANE MCADAM/BEN SAUL, *Displacement with Dignity: Intern. Law and Policy Responses to Climate Change Migration and Security in Bangladesh*, M. BOWMAN, *Conserving Biological Diversity in an Era of Climate Change*, W. DOUMA, *Legal Aspects of the European Union's Biofuels Policy* κ.λπ.

Ακολουθεί το μέρος *General Articles*, όπου φιλοξενούνται κείμενα των: G. HANDL, *In Re South African Apartheid Litigation and Beyond*, ΚΑΙ AMBOS, *The Crime of Aggression After Kampala*, K. ODENDAHL, *The Scope of Application of the Principle of Territorial Integrity*, ANAST. GOURGOURINIS, *Lex Specialis in WTO and Investment Protection Law*, ANNE PETERS, *Extraterritorial Naturalizations: Between the Human Right to Nationality, State Sovereignty and Fair Principles of Jurisdiction*, PIETRO PUSTORINO, *Failed States and Inter. Law*, KARIN OELLERS-FRAHM, *Observations on the Inter. Court of Justice's Advisory Opinion Concerning Kosovo's Unilateral Declaration of Independence* κ.λπ.

Στο επόμενο μέρος *German Practice* γράφουν, μεταξύ άλλων, και οι: TH. GIEGERICH, *The Federal Constit. Court's Non-Sustainable Role as Europe's Ultimate Arbiter: From Age Discrimination to the Saving of the Euro*, PH. WENNHOLZ, *Refugee Protection for a Leading War Criminal? The Judgment of the Munich Higher Adm. Court of 11 January 2010*, H. WIEDUWILT, *The German Federal Constit. Court Puts the Data Retention Directive on Hold*, ALEX. PROELSS, *Enforcement of the Obligation to Refer to the Europ. Court of Justice Under Art. 267 (3) TFEU*, T. THIENEL, *Human Rights of Biological Fathers v. Hard and Fast Rules. The Case of Anayo v. Germany*, PATRICK BRAASCH, *The European Court of Human Rights' Pilot Judgment on Excessive Length of Proceedings Before German Courts* κ.λπ. Ο Τόμος κλείνει με εκτενείς βιβλιοπαρουσιάσεις πρόσφατων εκδόσεων που εντάσσονται στο διεθνές κυρίως δίκαιο.

GERMAN YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW, *Volume 55/2012*, 744 σελ., *Duncker und Humblot, Berlin 2013*.

Όπως πάντα πολύτιμος Τόμος, όπου ανατέμνονται όλα τα επίμαχα ζητήματα που απασχολούν ιδίως το διεθνές δίκαιο και τα ΔτΑ. Επιλέγουμε εκ του πλήθους των μελετών: JEAN-YVES DE CARA, *The Arab Uprisings Under the Light of Intervention*, J. REHMAN/ELENI POLYMEÑOPOULOU, *Justice After Democracy in the Arab World: Islamic Law Perspectives on Accountability*, D. FISCHER, *The Future of Intern. Disaster Response Law*, W. KÄLIN, *The Human Rights Dimension of Natural on Human-Made Disasters*, SARA E.

DAVIES, *Natural Disasters and the Responsibility to Protect*, R. M. BRATSPIES, *State Responsibility for Human-Induced Environmental Disasters*, DIRK HANSCHER, *Prevention, Preparedness and Assistance Concerning Nuclear Accidents*, M. KOTZUR, *European Union Law on Disaster Preparedness and Response. "General Articles"*: ROSANNE VAN ALEBEEK, *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy): On Right Outcomes and Wrong Terms*, MARCO CALISTO, *Jurisdictional Immunities of the State*, ATHAN. YUPSANIS, *The Meaning of "Culture" in Article 15(1) (a) of the ICESCR-Positive Aspects of CESCR's General Comment N° 21 for the Safeguarding of Minority Cultures*, MART SUSI, *The Definition of a "Structural Problem" in the Case-Law of the European Court of Human Rights Since 2010*, MALGOSIA FITZMAURICE, *Indigenous Whaling and Environmental Protection*, N. TSAGOURIAS, *Scotland: Independence and Membership of the UN and the EU*. Επίσης: CHR. EICK, *The UN Security Council and Intern. Law in 2012*, ANTIJE SIERING, *Germany's Contribution to the Protection of Biodiversity and Ecosystem Services by Hosting the IPBES Secretariat in the UN City of Bonn*, CHR. SEIDLER, *European Commission v. Germany: The Data Retention Directive-Legal or Political Issue?*, PATRICK BRAASCH, *Margin of Appreciation or a Victimless Crime? The European Court of Human Rights on Consensual Incest of Adult Siblings*, R. GROTE, *The ECHR's Rulings in von Hannover v. Germany (N° 2) and Axel Springer AG v. Germany: Rebalancing Freedom of the Press with the Respect for Privacy*, STEPHANIE SCHLICKWEI, *Preventive Detention Revisited Before the ECtHR: O.H. v. Germany*, J. GLOCKE, *German Measures Against Islamic Extremist Organisation Upheld in Strasbourg: Hizb Ut-Tahrir and Others v. Germany* κ.λπ. Ακολουθούν βιβλιοκρισίες σημαντικών πρόσφατων βιβλίων που αναφέρονται πρωτίστως στο Διεθνές Δίκαιο.

KONST. TSITSELIKIS, *Old and New Islam in Greece. From Historical Minorities to Immigrant Newcomers*, 622 σελ., στη σειρά "Studies in International Minority and Group Rights", Vol. 5, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston 2012.

Ενδιαφέρουσα σύνθεση που πραγματεύεται τις νομικές και πολιτικές διαστάσεις της μειονοτικής προστασίας και της μεταναστευτικής πολιτικής μέσα από μια διεπιστημονική ματιά. Ο βασικός προβληματισμός της μελέτης, όπως οριοθετείται από τον ίδιο τον συγγραφέα, είναι ότι στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί μια *sui generis* νομική παράδοση αναφορικά με το Ισλάμ, η οποία ενίοτε είναι αντίθετη με τους ευρωπαϊκούς και διεθνείς κανόνες προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και με την ίδια την εθνική έννομη τάξη. Μελετώντας τις νομικές διατάξεις και την ιστορία τους, ο σ. επιχειρεί να εξηγήσει γιατί αναπτύχθηκαν αυτοί οι νομικοί κανόνες και πώς εφαρμόζονται. Η μελέτη αναπτύσσεται σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται μια ιστορική αναδρομή στη



θέση των μουσουλμανικών μειονοτήτων στα Βαλκάνια γενικότερα και στην Ελλάδα ειδικότερα την εποχή της αναβίωσης των εθνικισμών στη χερσόνησο του Αίμου. Η αναδρομή ξεκινά από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους το 1830, προχωρά στην εποχή της εδαφικής ολοκλήρωσης μετά τους βαλκανικούς πολέμους και καταλήγει στη Συνθήκη της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών. Στο *δεύτερο* μέρος εξετάζεται το καθεστώς και τα δικαιώματα της μουσουλμανικής μειονότητας στην Ελλάδα, όπως οριοθετούνται κατεξοχήν από τη Συνθήκη της Λωζάννης. Ως εκ τούτου, η έρευνα εστιάζεται στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Στο τμήμα αυτό, ο σ. επιχειρεί να κάνει μια αντίστιξη με το καθεστώς που διέπει τους μετανάστες μουσουλμάνους, η οποία όμως δεν είναι ιδιαίτερα ευκρινής, λόγω της ετερότητας του καθεστώτος και εντέλει του νομικού πλαισίου που διέπει τις δύο ομάδες. Στο *τρίτο* τμήμα, ο σ. καταπιάνεται με την απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων μέσω της κοινότητας. Εξετάζεται η πολιτική τους εκπροσώπηση, η ελευθερία συνεταιρισμού, η ελευθερία έκφρασης, αλλά και η προστασία των τζαμιών και νεκροταφείων, καθώς και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας που αφορούν τόσο τους μουσουλμάνους της Θράκης, αλλά και τους μουσουλμάνους των Δωδεκανήσων και τους Αλβανούς Τσάμηδες. Στο *τέταρτο* μέρος εξετάζεται το καθεστώς των βακουφίων, το ζήτημα του Μουφτή και της εφαρμογής του Ισλαμικού Νόμου (Σαρία). Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο δικαίωμα στην εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό, ο σ. προχωρά σε μια αναλυτική καταγραφή της εκπαιδευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους για τους γηγενείς μουσουλμάνους της Θράκης και των Δωδεκανήσων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, ενώ κάνει αναφορά στην εκπαίδευση των μεταναστών μουσουλμάνων σε δημόσια και ιδιωτικά ιδρύματα. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον ανάγνωσμα, η πρώτη ίσως συνολική καταγραφή του νομικού καθεστώτος των γηγενών μουσουλμάνων στην Ελλάδα, που διανθίζεται με πινελιές που αφορούν μια άλλη κατηγορία: τους μετανάστες μουσουλμάνους που συνιστούν πλέον ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού της ελληνικής επικράτειας.

*Δρ. Βασιλική Σαράντη*

NAPARAT KRANRATTANASUIT, *ASEAN and Human Trafficking. Cases Studies of Cambodia, Thailand and Vietnam*, 282 σελ., στη σειρά "International Studies in Human Rights", εκδ. Brill/Nijhoff, Leiden/Boston 2014.

Η εμπορία ανθρώπων ως εγκληματικό φαινόμενο οριοθετείται για πρώτη φορά από τη διεθνή κοινότητα το 2000 με την υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου του Πατέρμο, υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών στη Διεθνή Σύμβαση για το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα. Έχοντας ήδη συνειδητοποιήσει ότι η εμπορία ανθρώπων αποτελεί, ως μια περίπλοκη εγκληματική δραστηριότητα, την αιτία παραβίασης μίας ευρύτατης γκάμας ανθρωπίνων

δικαιωμάτων, η διεθνής κοινότητα απέφυγε να δώσει έναν περιοριστικό ορισμό. Αντίθετα, προτίμησε να προσδιορίσει τη στρατολόγηση, τη μετακίνηση, τη μεταφορά, την υποδοχή, ως τις πρακτικές που συνιστούν το έγκλημα της εμπορίας και στοχεύουν στην εκμετάλλευση του ατόμου χρησιμοποιώντας απατηλά μέσα.

Με τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του, το πρωτόκολλο του Παλέρμο προσπάθησε να καταπολεμήσει το φαινόμενο της εμπορίας, δεδομένου ότι διαθέτει έναν, κυρίως, κατασταλακτικό μηχανισμό εφαρμογής. Εντούτοις, τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. Ιδιαίτερα στο χώρο της Ασιατικής ηπείρου, η αποτυχία των συμβαλλομένων κρατών να προωθήσουν τις κατάλληλες νομοθεσίες και τους αποτελεσματικούς μηχανισμούς καταστολής του φαινομένου που προέβλεπε το Πρωτόκολλο του Παλέρμο οφειλόταν στην αδυναμία των κρατών μελών της Ένωσης Νοτιοανατολικών κρατών της Ασίας (ASEAN) να θεσμοθετήσουν ελάχιστα κοινά δεδομένα και αντιλήψεις στη μάχη κατά της εμπορίας ανθρώπων. Κατ' εξαίρεση, τα κράτη της Καμπότζης, της Ταϊλάνδης και του Βιετνάμ ανέλαβαν πρόσθετες υποχρεώσεις να ενδυναμώσουν την εθνική τους νομοθεσία και τους αντίστοιχους μηχανισμούς εφαρμογής, στοχεύοντας όχι μόνο στην καταπολέμηση του εγκληματικού φαινομένου της εμπορίας, αλλά και στη θεμελίωση μίας αποτελεσματικότερης συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών της Ένωσης.

Επιθυμώντας να ερευνήσει πιο διεξοδικά τα επιτεύγματα αλλά και τις προκλήσεις που συνεπάγεται η προσπάθεια των συγκεκριμένων κρατών, ο Ν. Κτ. στην παρουσιαζόμενη μελέτη του εξετάζει αρχικά τις ιστορικές καταβολές της Ένωσης, τις αντιλήψεις της ως προς το ζήτημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κατά πόσον μπορεί να κινητοποιήσει τα κράτη μέλη σε μια πιο αποτελεσματική δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων. Στο *Τρίτο* Κεφ., ο σ. εξετάζει εάν η υφιστάμενη δομή της Ένωσης διαθέτει τα κατάλληλα εργαλεία για να προωθήσει και να προστατεύσει τα δικαιώματα των θυμάτων εμπορίας. Επίσης, επισημαίνονται οι δυνάμεις και οι αδυναμίες του ισχύοντος συστήματος, ώστε να γίνει κατανοητή η πρόταση του σ. για θεσμοθέτηση μίας νέας Διακήρυξης για την προστασία των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων (ADTV) και της αντίστοιχης Επιτροπής (ACTV), η οποία θα αποτελείται από εμπειρογνώμονες ειδικευμένους σε θέματα καταστολής της εμπορίας ανθρώπων. Στο *Τέταρτο* Κεφ., ο σ. εξετάζει τις αιτίες για την εξάπλωση του φαινομένου στις χώρες-παραδείγματα και τις θεσμικές προσπάθειες των κρατών αυτών να ανταποκριθούν στις ανάγκες υλοποίησης του Πρωτοκόλλου του Παλέρμο, εφόσον το έχουν επικυρώσει. Δεδομένης της αδυναμίας αποτελεσματικής εφαρμογής του Πρωτοκόλλου, προτείνεται η υιοθέτηση ενός νέου περιφερειακού μηχανισμού καταπολέμησης της εμπορίας ανθρώπων για τα κράτη-παραδείγματα. Στο *Πέμπτο* Κεφ. εξετάζεται η πιθανότητα υιοθέτησης από την Ένωση της νέας Διακήρυξης (ADTV) και

αναλύονται η λειτουργία και τα ειδικά χαρακτηριστικά που απαιτείται να διαθέτει η προτεινόμενη Επιτροπή (ACTV). Τέλος, ο σ. παραθέτει τα συμπεράσματά του αλλά και ορισμένες συστάσεις για το περιεχόμενο της νέας Διακήρυξης, όπως και για τις αρμοδιότητες της νέας Επιτροπής. Πρότυπό του αποτελεί ο επιτυχημένος μηχανισμός εφαρμογής της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης του 2005 και η Επιτροπή της GRETA με την υιοθέτηση καλών πρακτικών για τα κράτη μέλη του. Όπως επισημαίνεται, στόχος του προτεινόμενου νέου περιφερειακού μηχανισμού καταστολής της εμπορίας ανθρώπων αποτελεί η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ διεθνών και εθνικών ρυθμίσεων για την εφαρμογή ορισμένων πιο αποτελεσματικών μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων στο χώρο της ΝΑ Ασίας. Τέλος, πρόσθετη αξία για το παρόν βιβλίο αποτελεί το Πρώτο Παράρτημα, με αντικείμενο ένα συγκριτικό πίνακα μεταξύ των ρυθμίσεων που περιέχονται στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του Παλέρμμο και των εθνικών ρυθμίσεων στις νομοθεσίες της Καμπότζης, Ταϊλάνδης και Βιετνάμ, ώστε να υπάρχει μία ολοκληρωμένη εκτίμηση των θετικών βημάτων που έχουν γίνει σε αυτές τις χώρες για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων αλλά και των κενών που εξακολουθούν να υφίστανται στο χώρο.

*Δρ. Ελένη Μίχα*  
*Ε.Α.Ι.Π. Νομικής Αθηνών*

ACHILLES C. EMILIANIDES (compiled and Annotated by), *Cyprus. Annotated Legal Documents on Islam in Europe*, 134 σελ., Brill, Leiden/Boston 2014.

Το παρόν έργο αποτελεί μέρος σειράς με αντικείμενο τη συλλογή και παρουσίαση της νομοθεσίας για το Ισλάμ, όπως περιέχεται στις νομοθεσίες άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Η σειρά θα αποτελείται από 32 τόμους και θα αφορά στις νομοθεσίες κάθε μίας από τις 28 χώρες της Ευρωπ. Ένωσης, με ξεχωριστούς τόμους για τη Νορβηγία και την Ελβετία. Μία μικρή εισαγωγή και σύντομα σχόλια σε κάθε κρατική νομοθεσία θα παρουσιάζει ο επιμελητής της σειράς, ενώ ο κάθε τόμος θα περιέχει και ορισμένες δικαστικές αποφάσεις ως δείγμα ερμηνείας της αντίστοιχης νομοθεσίας. Η κρατική νομοθεσία θα αναφέρεται σε διάφορα θέματα που αφορούν στο Ισλάμ στην εν λόγω ευρωπαϊκή χώρα και θα αναπαράγεται στην αυθεντική γλώσσα του συγκεκριμένου κράτους. Η σειρά απευθύνεται σε ερευνητές και δικηγόρους και στοχεύει να συμβάλλει στον πολιτικό διάλογο για το καθεστώς του Ισλάμ στην Ευρώπη μέσω της θεσμικής του κατοχύρωσης στις ευρωπ. νομοθεσίες. Ο τόμος αυτός είναι αφιερωμένος στην Κύπρο και τη σχετική νομοθεσία και ίσως θα ήταν δημιουργικό για τον αναγνώστη να συμβουλευτεί τη σειρά,

όταν ερευνά θέματα που άπτονται της μουσουλμανικής θρησκείας, όπως θέματα βιοηθικής ή ελευθερία λατρείας και ανέγερσης ναών.

*Δρ. Ελένη Μίχα*  
*Ε.ΔΙ.Π. Νομικής Αθηνών*

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΠΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, *Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του (πρόλογος: Αίλιαν Μήτρου, Αν. Καθηγήτρια Παν. Αιγαίου), σελίδες XV + 246, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014.*

Η μελέτη αυτή του *Ι. Ιγγλεζάκη*, Επικ. Καθηγητή στη Νομική Σχολή του ΑΠΘ, ξεκινά με τη διαπίστωση ότι σήμερα ζούμε σε μια εποχή «απόλυτης ψηφιακής μνήμης», όπου τα πάντα καταγράφονται, πολύ συχνά χωρίς τη συγκατάθεση του προσώπου στο οποίο αφορούν, η δυνατότητα δε διαγραφής του παρελθόντος φαντάζει σχεδόν αδύνατη. Στο πλαίσιο αυτό, το ψηφιακό μας παρελθόν μπορεί να γίνει η «Νέμεση» και να αποτελέσει την αιτία για να τιμωρηθούμε για ένα αρνητικό γεγονός που συνέβη στο παρελθόν, όσο και ασήμαντο να είναι αυτό, καθώς είμαστε εκτεθειμένοι σε μια διαρκή πανοπτική επιτήρηση. Εύλογο είναι, όμως, ότι έτσι θίγεται το δικαίωμα του προσώπου να έχει έλεγχο επί των ιδίων πληροφοριών, το δικαίωμα δηλ. του αυτοκαθορισμού του. Για τον λόγο αυτό, επισημαίνεται η αναγκαιότητα εισαγωγής ενός νέου δικαιώματος, του δικαιώματος στην ψηφιακή λήθη, στην αξίωση δηλ. του ατόμου να διαγράφονται οι πληροφορίες που το αφορούν ώστε να μην είναι ανιχνεύσιμες από τους άλλους και να μην χρειάζεται να έρχεται διαρκώς αντιμέτωπο με το παρελθόν του. Το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται, για πρώτη φορά, στο Σχέδιο Κανονισμού για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων της ΕΕ, ενώ πρόσφατα βρήκε αναγνώριση και από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η διασφάλιση ενός δικαιώματος στην διαγραφή του ψηφιακού παρελθόντος έχει να αντιμετωπίσει τη σύγκρουση του δικαιώματος αυτού με το δικαίωμα στην πληροφόρηση και στην ελευθερία της έκφρασης. Τα ζητήματα αυτά αναπτύσσονται στην παρούσα μελέτη, καθώς το δικαίωμα στη λήθη δεν πρέπει να μας οδηγήσει στο να γίνουμε μια «κοινωνία λωτοφάγων» ούτε να λειτουργήσει ως πρόσχημα για την επιβολή λογοκρισίας στον κυβερνοχώρο, αλλά και η επίκληση της ελευθερίας έκφρασης δεν μπορεί να αποτελέσει δικαιολογία στη διατήρηση της απόλυτης ψηφιακής μνήμης και στη δημιουργία ενός νέου «κοινωνικού Πανοπτικού».

Τα επιμέρους κεφάλαια: Συνταγματική θεμελίωση, Το κοινωνικό, τεχνολογικό, οικονομικό και νομικό πλαίσιο του δικαιώματος στη λήθη, Νομική κατοχύρωση του δικαιώματος στην ψηφιακή λήθη, Οι περιορισμοί του δικαιώματος. Άκρως ενδιαφέρουσα και επίκαιρη μονογραφία.

Π.Ι.Π.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΕΓΛΕΡΗΣ, *Η προσωρινή δικαστική προστασία στις δημόσιες συμβάσεις, Θεωρία - Νομολογία. Οι δικονομικές Οδηγίες 89/665-92/13-2007/66 και ο νόμος 3886/2010, 400 σελ., Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013.*

Ο συγγρ., με αφορμή την ψήφιση και την πρώτη περίοδο εφαρμογής του Ν. 3886/2010, επιχειρεί μία νομοθετική και νομολογιακή προσέγγιση της προσωρινής δικαστικής προστασίας στις δημόσιες συμβάσεις έργων, υπηρεσιών και κρατικών προμηθειών. Εισαγωγικά, γίνεται λόγος για την ιστορική διαδρομή της «δικονομικής» Οδηγίας 89/665/ΕΟΚ, όπως αυτή τροποποιήθηκε με τη νέα Οδηγία 2007/66/ΕΚ, η οποία στοχεύει στη θέσπιση κοινών δικονομικών κανόνων, όσον αφορά το στάδιο που προηγείται της σύναψης της δημ. σύμβασης έργων και κρατικών προμηθειών, ανάμεσα στα κράτη μέλη, με στόχο την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς στα τελευταία και τη διασφάλιση της εφαρμογής κοινού δικαίου. Το έργο του συγγρ. διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος, παρουσιάζεται ο Νόμος 3886/2010. Συγκεκριμένα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις διαδικαστικές και λοιπές προϋποθέσεις της άσκησης της αίτησης των ασφαλιστικών μέτρων, στην προηγούμενη άσκηση της προδικαστικής προσφυγής ενώπιον της αναθέτουσας αρχής και στις ιδιαιτερότητες αυτής της προδικασίας, στην υποχρεωτική μετά την έκδοση της απόφασης που διατάσσει ασφαλιστικά μέτρα άσκηση αίτησης ακύρωσης, στο εξαιρετικό και περιοριστικά εφαρμοζόμενο ένδικο βοήθημα της κήρυξης της υπογραφείσας σύμβασης ως άκυρης, καθώς και στο χορηγούμενο δικαίωμα αποζημίωσης, σε περίπτωση που ο ενδιαφερόμενος αποκλείστηκε παράνομα από τη συμμετοχή σε διαγωνισμό ή από την ανάθεση σύμβασης που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του εν λόγω νόμου.

Στο δεύτερο μέρος του συγγράμματος, γίνεται λόγος για τη θέσπιση ενός νέου παρβόλου για τα ασφαλιστικά μέτρα στις δημόσιες συμβάσεις, που εισήχθη με την από 4.12.2012 Πράξη Νομοθ. Περιεχομένου (Π.Ν.Π., Άρθρο 28 Ν. 4111/2013 ) και με τον σκοπό να αποτρέψει την άσκηση προφανώς αβάσιμων αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων που προκαλούσαν αύξηση του κόστους των διαγωνισμών και παρακώλυαν την τελεσφορησή τους. Το μεγάλο πλεονέκτημα του παρουσιαζόμενου έργου είναι ότι για κάθε υπό εξέταση θέμα υπάρχει εξαντλητική παραπομπή σε σχετική νομολογία της Επιτροπής Αναστολών του Συμβ. της Επικρατείας και του Διοικ. Εφετείου Αθηνών, με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να καθοδηγείται σε σίγουρα μονοπάτια. Στο τέλος του συγγράμματος παρατίθεται παράρτημα με τις κωδικοποιήσεις του Ν.3886/2010 και των Οδηγιών 89/665/ΕΟΚ, 92/13/ΕΟΚ. Συμπερασματικά, πρόκειται για ένα εξαιρετικό έργο, το οποίο αποτυπώνει επακριβώς την υφιστάμενη κατάσταση στη σχετική νομοθεσία και νομολογία και είναι απαραίτητο σε όλους όσους ασχολούνται με το δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων.

*Ευσταθία Ν. Σουφλήρη*

ΕΛΕΝΗ ΡΕΘΥΜΙΩΤΑΚΗ, *Πηγές του δικαίου και νομικός πλουραλισμός στην ευρωπαϊκή Ένωση*, 310 σελ., στη σειρά «Δίκαιο και Κοινωνία στον 21<sup>ο</sup> αιώνα», αριθμ. 25, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσ/κη 2012.

Τα κεφ: 1. Κοινωνιολογικές υποθέσεις περί παρακμής και μετασηματισμού της πολιτικής στην μετα-νεωτερική εποχή, 2. Η κρίση του εθνικού κράτους και η μετεξέλιξη σε μετα-εθνικό; 3. Η μεταπολιτική ιδεολογία και ο κομβικός ρόλος του κράτους σε ένα πολυκεντρικό μοντέλο πολιτικής εξουσίας, 4. Η οικονομική παγκοσμιοποίηση, 5. Η έννοια της διακυβέρνησης και ο επαναπροσδιορισμός της σχέσης του ιδιωτικού με το δημόσιο, 6. Οι τάσεις δομικής αλλαγής του δικαίου και το παράδειγμα του δικτυακού δικαίου, 7. Η πολιτική "φύση" και δυναμική της Ε.Ε., 8. Η Ε.Ε. ως μεταεθνικό καθεστώς ρύθμισης, 9. Τα προβλήματα της κάθετης και οριζόντιας διάχυσης της πολιτικής εξουσίας κλπ.

ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, *Το Σύνταγμα και ο Ν. 4009/2011 για τη δομή και λειτουργία των ΑΕΙ*, 333 σελ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσ/κη 2011.

Διεξοδική κριτική τοποθέτηση επί των επιμέρους άρθρων του πρόσφατου νόμου περί ΑΕΙ. Κυρίως επισημαίνονται οι, κατά τον συγγρ., αντισυνταγματικότητες του κειμένου, δημοσιεύεται η Αιτιολογική Έκθεση του Νόμου, καθώς και η Έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής επί του Νομοσχεδίου.

ΞΕΝΟΦΩΝ Ι. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Κράτος δικαίου*, 94 σελ., στη σειρά «Διοίκηση και Κοινωνία», n<sup>ο</sup> 7, έκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσ/κη 2011.

Περιεκτική εισαγωγή στη θεμελιώδη αρχή του Κράτους δικαίου που τελευταία δοκιμάζεται σε ορισμένες Χώρες της Ευρώπης. Εκ των κυρίων ζητημάτων που αναλύονται: Καταγωγή της έννοιας του Κράτους δικαίου, Η γερμανική θεωρία του Rechtsstaat, Κοινωνικοπολιτικές και ιδεολογικές προϋποθέσεις της εμφάνισης του Κράτους δικαίου, Στοιχεία και δομή του, Η μετεξέλιξη του Κράτους δικαίου, Στοιχεία «κράτους δικαίου» στην ελληνική νομική θεωρία του 19<sup>ου</sup> αιώνα κλπ.

ΦΙΛΗΣ ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ, *Η «πρότυπη» ή «πιλοτική» δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας*, 267 σελ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012.

Είναι γεγονός, ότι με τις ρυθμίσεις του άρθρου 1 του Νόμου 3900/2010 (Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις) επιχειρείται μια τομή στη διοικητική δικονομία, που αποσκοπεί στην επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και την αποφόρτιση των Διοικητικών Δικαστηρίων. Η απευθείας εισαγωγή

ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας των υποθέσεων εκείνων, που θέτουν ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος με συνέπειες για ευρύτερο κύκλο προσώπων, αποτελεί αναμφίβολα μια δικονομική καινοτομία. Αντικείμενο του παρόντος έργου είναι ακριβώς η συστηματική παρουσίαση και ερμηνευτική προσέγγιση των ως άνω καινοφανών διατάξεων. Ειδικότερα, αναλύονται οι προϋποθέσεις εφαρμογής της επίμαχης ρύθμισης, η εξέλιξη της διαδικασίας ενώπιον του ΣτΕ και οι συνέπειες της απόφασης. Ανάλογης ερμηνείας και ανάλυσης τυγχάνουν και οι διατάξεις της παραγράφου 2 του άρθρου 1 του Νόμου 3900/2010 περί της διατύπωσης προδικαστικού ερωτήματος από Διοικητικό Δικαστήριο προς το Συμβούλιο της Επικρατείας. Το έργο ολοκληρώνεται με έναν χρήσιμο πρώτο απολογισμό της εφαρμογής των εν λόγω ρυθμίσεων και την παράθεση σχετικών στατιστικών στοιχείων. Η μελέτη διακρίνεται για την πληρότητά της και φιλοδοξεί να αποτελέσει ερμηνευτικό εργαλείο ενός νέου δικονομικού θεσμού στα χέρια των θεωρητικών και πρακτικών της Διοικητικής Δικονομίας.

*Αλέξης Παραράς*

ΔΗΜ. ΚΙΟΥΠΗΣ/ΡΕΒΕΚΚΑ-ΕΜΜΑΝ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ/ΔΙΟΝ. ΜΟΥΖΑΚΗΣ, *Το ποινικό δίκαιο μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας*, 200 σελ., εκδ. «Νομική Βιβλιοθήκη», Αθήνα 2011.

Ενδιαφέρουσα – και απαραίτητη – προσέγγιση του Ενωσιακού Δικαίου από την πλευρά του ποινικού δικαίου, δοθέντος ότι η Συνθήκη της Λισσαβόνας, μαζί με τον Χάρτη Θεμελ. Δικαιωμάτων της Ένωσης, επέφερε αρκετές καινοτομίες. Και το κύριο ερώτημα που τίθεται είναι: ποιά θα είναι εφεξής η επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις ποινικές διατάξεις των κρατών μελών, ενώ τίθενται συγχρόνως και ζητήματα διασφάλισης του σεβασμού της εθνικής κυριαρχίας αλλά και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών της Ένωσης. Οι τρεις Ενότητες: Α. Η νέα θεσμική ταυτότητα της δικαστικής συνεργασίας στις ποινικές υποθέσεις (Παπαδοπούλου), Β. Η επίδραση της Συνθήκης της Λισσαβόνας στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο (Κιούπης), Γ. Το ποινικό δικονομικό δίκαιο μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας (Μουζάκης).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ (επιμ.), *Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ. Κατ' άρθρον ερμηνεία*, 1392, σελ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012.

Ογκώδης αλλά χρηστικός Τόμος, όπου, με την επιμέλεια του καθηγ. Β. Χριστιανού, ερμηνεύονται τα δύο σπουδαία κείμενα του πρωτογενούς κοινοτικού ενωσιακού δικαίου, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και η Συνθήκη για τη Λειτουργία της

Ευρωπ. Ένωσης. Σε κάθε άρθρο προηγείται η υπάρχουσα ειδική βιβλιογραφία και αναφορές στα σχετικά κείμενα του παράγωγου δικαίου, ακολουθεί δε η ερμηνεία με παραπομπές σε άλλα παρεμφερή άρθρα των Συνθηκών καθώς και στην υπάρχουσα νομολογία του Ευρωπ. Δικαστηρίου. Όλοι οι συγγραφείς των επιμέρους κειμένων είναι καθηγητές Πανεπιστημίων ή διδάκτορες με ειδίκευση στο κοινοτικό δίκαιο. Αποτελεί, λοιπόν, εγγύηση για την ποιότητα της αναληφθείσης, επιτυχώς, προσπάθειας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ, *Ιστορίες ντροπής. Οι άνδρες, οι θρησκείες, οι νόμοι και η μοίρα των γυναικών...*, Εκδόσεις Πατάκη, 422 σελ., Αθήνα 2012.

Τη ζωή των γυναικών, όπως διαγράφεται ανά τους αιώνες ή αλλιώς την «παλιά υπόθεση της κακομεταχείρισης της γυναίκας από τους άνδρες και τις θρησκείες», μελετά ο Γ. Π. Πρόκειται για μια ενδελεχή ανάλυση από τα προϊστορικά χρόνια έως σήμερα, με εκτενή αναφορά στις ανθρώπινες κοινότητες που ζούσαν στο πλαίσιο των τριών μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών (ιουδαϊσμού, ισλάμ και χριστιανισμού). Η υποβάθμιση της θέσης της γυναίκας και ο αποκλεισμός της από το δημόσιο βίο εξηγεί την έλλειψη επαρκών ιστορικών πηγών και την ανάγκη εξαγωγής έμμεσων συμπερασμάτων. Οι πηγές, όπως και οι κανόνες, γράφονται επί αιώνες μόνο από ανδρικά χέρια. Μέσα από μια διεξοδική ιστορικά προσέγγιση, αποδεικνύεται ότι πέραν κάποιων «φωτεινών» εξαιρέσεων, όπως ήταν κυρίως οι προϊστορικές κοινωνίες των Κελτισσών και των Μινωιτών, ή οι περιπτώσεις κοινωνικά προνομιούχων γυναικών στο Βυζάντιο, η μοίρα των γυναικών για χιλιετίες σε όλο τον γνωστό κόσμο δεσμευόταν από «θεσμικά» επιβεβλημένους καταναγκασμούς. Σύμφωνα με τον συγγρ., η ανάπτυξη της σωματικής ρώμης των αρσενικών αποτέλεσε το πρωταρχικό αίτιο της γένεσης των σχέσεων υποτέλειας της γυναίκας προς τον άνδρα και τη διαμόρφωση σχέσεων υποταγής του φυσικά πιο αδύναμου στον φυσικά πιο ισχυρό. Οι πρωτόγονες ανθρώπινες κοινωνίες οργανώθηκαν σταδιακά με κανόνες που αποτύπωσαν το αρχικά άγραφο «εθιμικό» δίκαιο των εσωτερικών αυτών σχέσεων, ενώ εξελίχθηκαν θεσμοθετώντας κάθε είδους «ασφυκτικά όρια» στη ζωή των γυναικών και καθιερώνοντας την υποβαθμισμένη θέση τους. Στην πορεία αυτή αναδεικνύεται ο καταλυτικός ρόλος των θρησκειών και αυτό παρότι ανά τους αιώνες εμφανίστηκαν κάποιες σημαντικές θρησκευτικές παρουσίες θηλυκού γένους, από την προϊστορική Μητέρα-Θεά στην Παναγία. Φαίνεται ότι γύρω στην 5<sup>η</sup> χιλιετία π.Χ. η κυρίαρχη Μητέρα-Θεά υποχωρεί και επικρατούν ανδρικές – πολεμικές κυρίως – θεότητες, παράλληλα με την ανάπτυξη της γεωργικής καλλιέργειας και τη δημιουργία αστικογεωργικών πολιτισμών. Έτσι η «φυσική» κατωτερότητα των γυναικών νομιμοποιείται θρησκευτικά και καλλιεργείται ιστορικά με την άρνηση εγγραμματισμού και παιδείας. Την κατάσταση αυτή δεν μεταβάλλει ούτε η



διδασκαλία του Ιησού και του Μωάμεθ, οι οποίοι, με εντελώς διαφορετικό τρόπο, ήταν ευμενώς διακείμενοι απέναντι στις γυναίκες και προσπάθησαν να τις προστατεύσουν. Ωστόσο, συχνά ο κλήρος διαστρέβλωσε τους ιερούς κανόνες και, με τη φοβία της σάρκας, συνέβαλε σε δικαιολόγηση απάνθρωπων συμπεριφορών.

Μόνο πολύ πρόσφατα, από τον 20<sup>ο</sup> αιώνα, στο δυτικό κόσμο τα πράγματα για τις γυναίκες βελτιώνονται θεαματικά, ενώ σημαντικά βήματα γίνονται και σε άλλες περιοχές του πλανήτη. Με την πρώτη μεταπολεμική διακήρυξη της ισότητας των φύλων το 1945 με την Ιδρυτική Χάρτα των Ηνωμένων Εθνών, και αργότερα με την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, ξεκινά μια σειρά από θεσμικές κατοχυρώσεις δικαιωμάτων των γυναικών, οι οποίες ωστόσο δεν επαρκούν για να άρουν όλες τις αυθαιρεσίες ή και τις βαναυσότητες κατά των γυναικών. Ο συγγρ., τέλος, παραθέτει τις κατακτήσεις των γυναικών στη σύγχρονη εποχή, για να καταλήξει στην καίρια ερώτηση γιατί συνέβησαν και συμβαίνουν όλες αυτές οι Ιστορίες Ντροπής. Συνθέτει έτσι ο Γ. Π. μια συνολική εικόνα για τη διαχρονικά απαξιωτική ζωή των γυναικών σε όλο τον κόσμο, η οποία απευθύνεται σε καθένα που επιθυμεί να εμβαθύνει ιστορικά στο ζήτημα μέσα από ένα ευανάγνωστο δοκίμιο.

*Σπυριδούλα Καλογήρου  
Δικηγόρος*

ΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο κοινοβουλευτισμός της συγκυβέρνησης. Θεσμικό υπό-στρομα, λειτουργικές ιδιαιτερότητες και είδη*, 346 σελ., με πρόλογο του Αλέκου Παπαδόπουλου και Παύλου Τσίμα και επίμετρο του Ν. Αλιβιζάτου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015.

Άκρως επίκαιρο βιβλίο, μια και οι μονοκομματικές κυβερνήσεις φαίνεται ότι τελείωσαν και για την Ελλάδα, όπως αποδεικνύεται και από τις συνεχείς εκλογικές αναμετρήσεις κατά την τελευταία πενταετία. Ρητώς δε επισημαίνεται και στο οπισθόφυλλο ότι σήμερα όλα δείχνουν ότι κινούμεθα στον αστερισμό της συναινετικής ή συγκυβερνητικής δημοκρατίας, η οποία προσδιορίζεται από την ανάδειξη συμμαχικών κυβερνήσεων. «Πώς συγκροτούνται, όμως, και πώς λειτουργούν τα κυβερνητικά σχήματα αυτού του είδους; Από ποιους θεσμικούς και πολιτικούς παράγοντες εξαρτάται η ισχύς του επικεφαλής τους; Τι επηρεάζει το προσδόκιμο της ζωής τους, καθώς και τον βαθμό ευθυγράμμισης του κοινοβουλίου στη νομοθετική έκκληση της εκτελεστικής εξουσίας; Γιατί η ίδια βουλή μπορεί να δίνει κυβερνήσεις διαφορετικής κομματικής σύνθεσης, με αποκλίνοντες συχνά πολιτικούς προσανατολισμούς; Τα εν λόγω ζητήματα διερευνά το βιβλίο αυτό του καθηγητή Θ. Δ. Με μία προσέγγιση που συνδυάζει τον θεωρητικό στοχασμό με την εμπειρική παρατήρηση πολιτικών και θεσμικών εξελίξεων». Εκ των θεματι-

κών: Ο συναινετικός κοινοβουλευτισμός ως υποπερίπτωση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, Η επικαιρότητα του θέματος, Έννοια και είδη κομματικών συστημάτων, Λειτουργία και υποπεριπτώσεις του συναινετικού κοινοβουλευτισμού, Εκλογικός διπολισμός και προεξαγγελόμενη κυβέρνηση κλπ. Χαρακτηριστικός ο επίλογος: Το λυκόφως της Δημοκρατίας;

ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ, *Πατριωτισμός και Αριστερά. Κοινωνικοί και πολιτισμικοί αγώνες ως προς τον πατριωτισμό και τον διεθνισμό*, 206 σελ., εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2014.

Όπως αναφέρεται στην Εισαγωγή από τον συγγρ., «... Μέλημά μου είναι να διευκρινίσω την έννοια πατριωτισμός σε σύγκριση και αντιπαράθεση με εκείνη του αντιδραστικού εθνικισμού. Να φανεί η διαλεκτική σχέση διεθνικού-πατριωτικού. Το πόσο ξένο είναι το πρώτο από έναν αρνητικό κοσμοπολιτισμό, δηλαδή τον νεοφιλελεύθερο κοσμοπολιτισμό. Να αναδειχθεί η διαφορά μιας πολύπλευρα σχεδιασμένης αριστερής-δημοκρατικής και πατριωτικής πολιτικής αντιμετώπισης της κρίσης και των μνημονίων με τον οικονομισμό και την υπόκλιση σε υποβαθμισμένες μορφές αυθόρμητου...». Τα κεφ.: Εθνικισμός, Κοσμοπολιτισμός, Κυβέρνηση Σωτηρίας, Η «προοδευτική άρνηση» του πατριωτισμού, Διαλεκτική ενότητας και συμμαχιών, πολιτικών και κοινωνικών, Για μια πολιτική συμμαχιών και μετώπου: κοινωνικού και πολιτικού.

ΑΛΛΑΝ ΠΕΡΣΥ, *Άλμπερτ Αϊνστάιν. 85 μαθήματα ατομικής σοφίας για σχετικά δύσκολα προβλήματα*, 252 σελ., Πατάκης, Αθήνα 2014.

«Δεν υπάρχει αμφιβολία, η μορφή του Α. Αϊνστάιν έχει ξεπεράσει τα όρια του χώρου της επιστήμης και έχει γίνει παγκόσμιο σύμβολο του σύγχρονου κόσμου, του οποίου η αναγνωριστικότητα συγκρίνεται μόνο με τους σταρ-μύθους του Χόλλυγουντ. Πέρα από το ότι έφερε επανάσταση στη φυσική, ο Αϊνστάιν υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της ειρήνης και λαμπρός στοχαστής πάνω στην τέχνη της ζωής. Ο συγγρ. συγκεντρώνει εδώ 85 μεγάλες σκέψεις της μεγαλοφυΐας αυτής και τις μεταφέρει σε έμπρακτες καταστάσεις της καθημερινότητας» (εκ του οπισθόφυλλου).

ΑΡΘΟΥΡ ΚΑΙΣΛΕΡ, *Το μηδέν και το άπειρο*, 342 σελ., στη σειρά «Σύγχρονοι κλασικοί», εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2014.

Το “Darkness at Noon” (1940) του *Arthur Koestler* μεταφρασμένο και στα ελληνικά.

Όπως αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο, «[Το έργο] υπήρξε από την πρώτη στιγμή τεράστια εκδοτική και εμπορική επιτυχία. Μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες και, επάξια,

κατέκτησε θέση ανάμεσα στα κορυφαία «μυθιστορήματα ιδεών» του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Με εντυπωσιακή οξυδέρκεια, αλλά και με τη ματιά του ανθρώπου που γνωρίζει «από μέσα» τις πρακτικές του κομμουνιστικού κινήματος, ο Κάιζλερ προσεγγίζει εδώ, εμμέσως, το ακανθώδες ζήτημα των περιβόητων Δικών της Μόσχας, στις οποίες ο Στάλιν και το καθεστώς του εξόντωσαν – μεταξύ άλλων – και όλη την «παλαιά φρουρά» των Μπολσεβίκων. Μέσω του ήρωά του... ο Κάιζλερ φωτίζει τους μηχανισμούς που ωθούσαν τους κατηγορούμενους σε αυτές τις «δικές» να ομολογούν εγκλήματα που... ποτέ δεν διέπραξαν».

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, *Η ελληνικότητα ως ποιότητα και ως ντροπή. Επιφυλλίδες 2013*, 330 σελ., Ιανός Εκδόσεις, Θεσσαλονίκη-Αθήνα, 2014.

Συλλογή και αναδημοσίευση των καυστικών και πολύ επιτυχημένων κειμένων που παρουσίασε ο καθηγ. Χρ. Γιανναράς στην «Καθημερινή» κατά την διάρκεια του 2013, παρεμβαίνοντας, έτσι, στην εκάστοτε διαμορφούμενη πολιτική επικαιρότητα. Επιλέγουμε από χαρακτηριστικούς τίτλους: Τα κόμματα τελείωσαν, ώρα για πολιτική, Με ακρωτηριασμένες ρίζες, ποια επιβίωση;, Η αρνησιπατρία ως καριέρα, Μεταπράτες του ιστορικο-υλιστικού μηδενισμού, Αυτο-γενοκτονία: παγκόσμια πρώτη, Το ψέμα δεν γεννάει κοινωνική δυναμική, Η ΕΡΤ ξεγύμνωσε την πολιτική υποκρισία, Εξουσία που μεροληπτεί αυτοκαταργείται, Κυρίως έγκλημα το πελατειακό κράτος, Το κράτος δικαίου απαιτεί απολύσεις, Συνταγματική εξάλειψη του πελατειακού κράτους, Μια ρεαλιστική πολιτική ουτοπία, Οικονομία χωρίς «οίκο» και χωρίς «νομή» κ.λπ.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, *Η καταστροφή ως ευκαιρία. Επιφυλλίδες 2011*, 273 σελ., εκδόσεις Ιανός, Αθήνα-Θεσ/κη 2012.

Τα κείμενα που περιλαμβάνονται στον Τόμο αυτό είναι αναδημοσίευση από την εφημ. «Η Καθημερινή» στα κυριακάτικα φύλλα της, του έτους 2011. Τα κείμενα αυτά έχουν ομαδοποιηθεί ως εξής: Α. Το παρασιτικό κράτος πρέπει να καταστραφεί, Β. Επί εσχάτη προδοσία, Γ. Η παραλυτική μετριότητα, Δ. Η όψιμη αφερέγγυα σωφροσύνη, Ε. Η βάνουση αναίδεια, ΣΤ. Προαπαιτούμενες στοχεύσεις, Ζ. Ελληνική πρόταση επικαιρικού ρεαλισμού, Η. Άξονας αναφοράς της ευθύνης, Θ. Η πρακτική για την παλιγγενεσία και Ι. Καινούργιο Σύνταγμα – καινούργια κόμματα. Κείμενα που ενδιαφέρουν, ειδικότερα, το Δημόσιο Δίκαιο: Γιατί απόβλητο το πολιτικό προσωπικό, Νόσημα αρμοδιότητας συνταγματολόγων, Κόμματα «μιας χρήσεως», Αντιδημοκρατικό το πολιτικό σύστημα, Η «δημοκρατία» μας περίγελως της υφηλίου, Συνταγματική κατάλυση της κομματοκρατίας, Αλλαγή της λογικής του Συντάγματος, Σύνταγμα όχι από δωσιλόγους.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, *Finis Graeciae. Επιφυλλίδες 1985-1990, 418 σελ., Ιανός Εκδόσεις, Αθήνα-Θεσ/κη 2014.*

Όπως αναφέρεται στο οπισθόφυλλο, «Το 1986 γράφεται και δημοσιεύεται στο Βήμα η επιφυλλίδα *Finis Graeciae*: η Ελλάδα τέλειωσε, τη σκοτώσαμε εμείς. Είκοσι πέντε χρόνια πριν την κατάρρευση του κράτους, την οικονομική καταστροφή, την απώλεια ανεξαρτησίας της χώρας. Ήταν φανερή η κατεδάφιση κάθε στοιχείου ζωντανής συνέχειας του Ελληνισμού: μονοτονικό, εξοβελισμός των Αρχαίων από τα σχολεία, στρέβλωση της Ιστορίας, καταργημένη η αξιολόγηση της ποιότητας, σε διωγμό η αριστεία... Τα κείμενα που συνόδευαν τότε το *Finis Graeciae* φωτίζουν τώρα τη “λογική” της αυτοχειρίας...». Τα κείμενα έχουν κατανεμηθεί σε ενότητες: Προμηνύματα ιστορικού τέλους, Χωρίς ταυτότητα, δηλαδή χωρίς ελπίδα, Διαχειριστική, δίχως στόχους, πολιτική, Μονόδρομος ο αφελληνισμός, «Αριστερά», το άλλοθι του μηδενισμού, Η πολιτική ως εμπόρευμα, Παιδεία: η μεθοδική αυτοχειρία κ.λπ.

ΜΑΡΙΑ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ, *Όλη η αλήθεια για το χρέος και τα ελλείμματα και πώς θα σωθούμε, β' έκδ., 282 σελ., Ιανός Εκδόσεις/Ίδρυμα Δημ. και Μ. Δελιβάνη, Θεσσαλονίκη 2012.*

Όπως υπογραμμίζει η συγγρ., το παρόν βιβλίο επικεντρώνεται στο αδιέξοδο πρόβλημα χρέους και ελλειμμάτων που αν δεν αντιμετωπισθεί κατάλληλα, θα σύρει τη χώρα μας στον όλεθρο. Η συγγρ. απορρίπτει την φιλοσοφία του μονόδρομου που δήθεν μας υποχρέωσε να υπογράψουμε τα Μνημόνια, υποστηρίζοντας ότι η υπερχρέωση προκλήθηκε εντέχνως. Επιλέγουμε εκ των θεμάτων: Τα θεμέλια της κρίσης, Η ενθάρρυνση της κρίσης, Μνημόνιο, τραγικά αναποτελεσματικό, Οι πραγματικές επιδιώξεις του Μνημονίου, Μέτρα για την αντιμετώπιση του χρέους, Η πολιτική λιτότητας του Μνημονίου δεν οδηγεί πουθενά, Το μέλλον της Ελλάδας αν παραμείνει δέσμια της τρόικας, Η γερμανοποίηση της Ευρώπης κ.λπ.

ΜΑΡΙΑ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ, *Η εν ψυχρώ δολοφονία της Ελλάδας. Και η διέξοδος: η δραχμή, 320 σελ., Ιανός εκδόσεις – Ίδρυμα Δημ. και Μαρίας Δελιβάνη, Αθήνα-Θεσ/κη 2014.*

Όπως αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο, με το βιβλίο αυτό παρέχεται μια ζωντανή ανάλυση μοναδικής αμεσότητας, καθώς τα συμβάντα που εξυφαίνουν βήμα προς βήμα την ελληνική οικονομική γενοκτονία συλλαμβάνονται από τη συγγραφέα τη στιγμή που διαδραματίζονται και όχι, όπως συνήθως συμβαίνει, εκ των υστέρων. Πρόκειται για ένα είδος ημε-

ρολογίου της περιόδου 2011-2014 που απαθανατίζει ακριβώς τη στιγμή που ένα προς ένα τα δραματικά γεγονότα ρίχνονται στην ελληνική σκηνή από τους εταίρους μας για να μορφοποιηθούν με ποικίλους τρόπους στη συνέχεια. Οι κύριες ενότητες: Το απόλυτο αδιέξοδο των μνημονίων, Τα παρανοϊκά-εγκληματικά μέτρα, Ελλάδα-Ευρώπη-ευρώ κ.λπ.

PIERRE-ANDRÉ TAGUIEFF, *Ο νέος εθνικολαϊκισμός*, 164 σελ, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2013.

Είναι η μετάφραση εκ του γαλλικού πρωτοτύπου: «Le nouveau national-populisme» (CNRS, Paris 2012). Προηγείται εκτενής εισαγωγή από τον *Ανδρέα Πανταζόπουλο* (επίκουρο καθηγητή πολιτ. επιστημών στο ΑΠΘ) και ακολουθεί το κείμενο, για το οποίο στο Δελτίο τύπου αναφέρεται ότι η μελέτη αυτή του φιλοσόφου και πολιτολόγου Taguieff «επισημαίνει τόσο την πολυσημία όσο και την κατάχρηση της έννοιας του λαϊκισμού-όρου από τους πλέον πολυφορεμένους και στην Ελλάδα των τελευταίων σαράντα ετών». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «ο λαϊκισμός, όντας ένα μη παγιωμένο ιδεολογικά πολιτικό ύφος, δεν είναι ούτε αριστερός ούτε δεξιός. Υπάρχουν λαϊκιστές ηγέτες στην δεξιά και την αριστερά, και στα δύο άκρα. Το χαρακτηριστικό του λαϊκισμού είναι ακριβώς ότι εξουδετερώνει τη διαφορά δεξιάς/αριστεράς: το 'ούτε δεξιά ούτε αριστερά' εικονίζει την 'αντικομματική' ή 'αντιπολιτική' διάσταση των λαϊκιστικών κινήματων. Κάθε λαϊκιστής ηγέτης που απευθύνεται στο λαό διατείνεται ότι τού υποδεικνύει τους πραγματικούς του εχθρούς, τους 'αποπάνω' (τις άνομες ελίτ), τους τριγύρω ('το σύστημα'), ή τους από αλλού (οι εχθρικοί ξένοι, οι μετανάστες εισβολείς), και κυρίως τους κρυμμένους εχθρούς στο εσωτερικό του εθνικού σώματος – εξού και η συνωμοσιολογική αντίληψη, η οποία εικονίζεται από την μία ή την άλλη «θεωρία συνωμοσίας», που συναντάμε συνήθως στις ομιλίες ή στα κείμενα των λαϊκιστών ηγετών». Οι λαϊκιστές είναι «τρομεροί απλουστευτές που χρησιμοποιούν τις πολιτικές λέξεις ως ρόπαλα», σύμφωνα με τον συγγραφέα. Εξαιρετικά επίκαιρο για τα ελληνικά πολιτικά δεδομένα το θέμα του βιβλίου.

ΕΙΡΗΝΗ ΛΑΓΑΝΗ / ΜΑΡΙΑ ΜΠΟΝΤΙΛΑ (επιμ.), «*Παιδομάζωμα*» ή «*Παιδοσώσιμο*»; *Παιδιά του εμφύλιου στην ανατολική και κεντρική Ευρώπη*, 380 σελ., εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2012.

Το ζήτημα επανατίθεται: τα 28.000 περίπου μικρά παιδιά που μεταφέρθηκαν στο «παραπέτασμα» κατά την περίοδο 1947-1949 «αναγκάστηκαν» να καταφύγουν εκεί για μία καλύτερη ζωή ή «μεταφέρθηκαν» υποχρεωτικώς με εντολές του υποχωρούντος ΚΚΕ για τους δικούς του λόγους; Τα ερωτήματα παραμένουν και καταγράφονται από ειδικούς στον παρόντα Τόμο. Εκ των κειμένων: ΗΛΙΟΣ ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗΣ, *Τα παιδιά της Ελλάδας πρό-*

*σφυγες στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης*, ΜΑΡΙΑ ΜΠΟΝΤΙΛΑ, *Πολιτικός και διδακτικός λόγος: Η διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων μέσα από τα σχολικά βιβλία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων*, ΕΙΡΗΝΗ ΛΑΓΑΝΗ, *Η ελληνική πολιτική απέναντι στα παιδιά του εμφυλίου που διέφυγαν στη Γιουγκοσλαβία, 1948-1952*, ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, *Τα «Παιδιά του παιδομαζώματος» στη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας 1948-1954* κλπ.

STEVEN G. ELLIS / G. HALFDANARSON / ANN K. ISAACS (επιμ.), *Πολίτες στην Ευρώπη*, 632 σελ., εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2010.

Το βιβλίο αυτό, που πρωτοδημοσιεύθηκε το 2006 «Citizenship in Historical Perspective», εξετάζει το παρελθόν και το παρόν της Ιδιότητας του Πολίτη στην Ευρώπη τους δυο τελευταίους αιώνες. Σε αυτόν τον τόμο συμμετέχουν περισσότεροι από 30 ερευνητές από 19 χώρες, παρουσιάζοντας το ζήτημα της έννοιας του πολίτη στις θεωρητικές αλλά και τις πρακτικές του διαστάσεις, όπως αυτό διαμορφώθηκε στη Βόρεια, Νότια, Ανατολική, Δυτική και Κεντρική Ευρώπη. Οι πολιτικές στάσεις προς τόσο ζωτικά πολιτικά και ηθικά ζητήματα, όπως η «ιδιότητα του πολίτη», στηρίζονται συνήθως σε γενικές εντυπώσεις και απόψεις, παρά σε μια κριτικά θεμελιωμένη γνώση. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη, φαίνεται πως ο πολιτικός ορίζοντας, προς το παρόν, των περισσότερων πολιτών της ηπείρου εξακολουθεί να παραμένει το δικό τους έθνος-κράτος, ενώ το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μοιάζει κάτι από μακρο, χωρίς να βλέπουν σε αυτό μια άμεση έκφραση των συμφερόντων και των επιθυμιών τους. Παρόλα αυτά η Ευρώπη στηρίζεται στην ιστορία: αποτελεί προϊόν μιας φωτισμένης συνειδητοποίησης πως μια ισχυρή και καινοτόμα πολιτεία δημιουργημένη από πολλές χώρες είναι η εναλλακτική λύση στις αντιπαλότητες, τις συγκρούσεις και τους καταστροφικούς πολέμους, οι οποίοι έχουν χαρακτηρίσει το παρελθόν της. Αυτή είναι η γνώση που χρειάζεται να γίνει κοινή γνώση, πάνω στην οποία η Ευρώπη μπορεί να χτίσει το μέλλον της. Υπάρχουν λοιπόν άμεσα ζητήματα που πρέπει να λυθούν για την ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη. Ποια είναι η θέση του πολίτη ενός κράτους-μέλους σε ένα άλλο κράτος-μέλος; Ποια αστικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα έχει ο καθένας μας; Πώς θα εκφραστεί στο εσωτερικό των χωρών η ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη; κλπ. [εκ του Δελτίου τύπου].

ΣΑΒΒΑΣ Γ. ΡΟΜΠΟΛΗΣ, *Οικονομική κρίση και κοινωνικό κράτος. Από το κράτος πρόνοιας στο κράτος φιλανθρωπίας*, 248 σελ., εκδ. Επίκεντρο, Θεσ/κη 2012.

Ο Σ.Ρ., καθηγητής Οικονομικών Κοινων. Πολιτικής του Πάντειου Πανεπ., αναλύει τα νέα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα, τόσο σε εγχώριο, όσο και σε διεθνές επίπεδο, και τις αλλαγές που αναπόφευκτα επιφέρουν στα δομικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού

κράτους. Το κράτος αυτό, ως υποσύστημα του οικονομικού συστήματος, έχει στόχο την άμβλυση της ανισοκατανομής των πόρων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Η κρίση του δεν αποτελεί αυτοτελές πρόβλημα αλλά παράγωγο αποτέλεσμα των όρων και των συνθηκών αναπαραγωγής του οικονομικού συστήματος. Οι προβληματισμοί αυτοί θεμελιώνουν την αντίληψη ότι το κοινων. κράτος δεν αποτελεί ένα στατικό και ασύνδετο με το οικονομικό σύστημα κοινωνικό θεσμό που φυτοζωεί ως ένα ιστορικό μνημείο στο περιθώριο των γενικότερων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών, αποδεχόμενο παθητικά ή αντιδρώντας ουδέτερα σε όσα διαδραματίζονται στο κοινωνικό και οικονομικό του περιβάλλον. Το κοινωνικό κράτος είναι ένας ζωντανός κοινωνικός θεσμός που αντικειμενικά λειτουργεί, εξελίσσεται και διαμορφώνεται για να ανταποκριθεί στη δυναμική ικανοποίηση των αναγκών του πληθυσμού. Στον βαθμό, όμως, που οι όροι λειτουργίας και ανάπτυξής του υποτάσσονται στους όρους αναπαραγωγής του καθεστώτος συσσώρευσης, αλλοιώνονται οι εσωτερικές προϋποθέσεις αλλά και οι στρατηγικές του επιδιώξεις, με αποτέλεσμα να μεταλλάσσεται από κράτος πρόνοιας σε κράτος φιλανθρωπίας [εκ του Δελτίου τύπου].

MIGUEL DE UNAMUNO, *Περί εξευρωπαϊσμού, 140 σελ., στη σειρά "Micromega", εκδ. Ροές, Αθήνα 2013.*

Ένα επίκαιρο κείμενο του 1906 του Ισπανού *De Unamuno*, διάσημου διανοητή, ο οποίος τελικά εστράφη κατά των αξιών που εκπροσωπεί η Δυτική Ευρώπη. Αρνείται, εντεύθεν, τους Γάλλους με την γεωμετρική καρτεσιανή λογική, που τότε ήσαν πολιτιστικά επικυρίαρχοι στην Ευρώπη. Όπως υποστηρίζει, δεν επιθυμεί άλλη μέθοδο από αυτήν του πάθους και αποστρέφεται την επιστημονική ορθότητα του καιρού του που «μεταστρέφει τους ανθρώπους σε φαντάσματα κατάφορτα με γνώσεις».

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΕΝΝΗΜΑΤΑΣ, *Ελλάς: Δύση ή Ανατολή; Ο ακοινωνήτος εκσυγχρονισμός στο νεοελληνικό κράτος, 385 σελ., εκδ. Ροές, Αθήνα 2013.*

Με το παρόν βιβλίο ο Παν. Γεννηματάς, Επίτιμος Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων στο Λουξεμβούργο, εισέρχεται στο χώρο της νεοελληνικής πολιτικής πραγματικότητας και αναζητά τις πολιτικές και ιστορικές αιτίες για τις αποτυχημένες προσπάθειες εκσυγχρονισμού του νέου ελληνικού κράτους, όπως αυτό ανέκυψε από την επανάσταση του 1821 και ολοκληρώθηκε μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Με επίκεντρο τις οικονομικές αλλά και τις κοινωνικές σχέσεις, όπως διαμορφώθηκαν στην ελληνική επικράτεια ιδιαίτερα μετά την μεταπολίτευση, ο συγγρ. επιχειρεί να αποδείξει ότι οι τυχόν εκσυγχρονιστικές διαδικασίες των περισσότερων ελληνικών κυβερνήσεων ήταν αποτυχημένες. Βαρύνουσα σημασία, για τον συγγρ., στην εκτίμηση του αποτελέσματος

αυτού έχουν οι πολιτικές και θρησκευτικές επιρροές του Βυζαντίου, ιδιαίτερα της ύστερης Βυζαντινής εποχής. Βέβαια, ο αναγνώστης πρέπει να έχει υπόψη του αυτό που ο ίδιος ο συγγρ. επισημαίνει, ότι, δηλαδή, το παρόν βιβλίο αποτελεί μια «δοκιμαστική διερευνητική προσέγγιση» για να εξηγήσει τις αποτυχημένες προσπάθειες εκσυγχρονισμού του ελληνικού κράτους μέσα από την πολιτική θεωρία του *Max Weber*. Μία πλέον ολοκληρωμένη έρευνα από ειδικούς επιστήμονες του χώρου, όπως προτείνεται, θα ήταν πραγματικά επιθυμητή.

*Ελένη Μίχα*

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΕΡΑΣΗΣ, *Το χρονικό της εθνικής τραγωδίας*, 240 σελ., εκδ. Ροές, Αθήνα 2013.

Όπως αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο, «Από το 1974 μέχρι σήμερα δεν υπήρξε κανείς ουσιαστικός λόγος που να δικαιολογεί την πολιτική, ηθική και οικονομική κατάρρευση της Ελλάδος. Λάθη και χρεοκοπίες γίνονται μόνο σε ταραγμένους και τρομαγμένους καιρούς (εμφύλιοι, γενικευμένες πολεμικές συρράξεις κ.λπ.)... Όμως, παρόμοιας τάξης «λάθη» ποτέ δεν επιτρέπονται όταν λαμβάνουν χώρα σε συνθήκες πλήρους ελευθερίας, δημοκρατίας, ειρήνης, πολιτικής σταθερότητας και βεβαιωμένης γενναιόδωρης οικονομικής βοήθειας από την Ε.Ε. προς την Ελλάδα. Η πορεία προς την καταστροφή πρέπει να αποδοθεί σε εσκεμμένες, αν όχι σχεδιασμένες, εγκληματικές επιλογές των πολιτικών ομάδων, τις οποίες προσυπέγραψαν η θρησκευτική, η πνευματική και η οικονομική ηγεσία του τόπου».

*Der Bücherwurm*